

Između kulture i jezika

Jörg JUNGMAJR
Freie Universität Berlin

Pregledni znanstveni rad.
Prihvaćen za tisak 14. 9. 2018.

Paul Leppin. Pisac u kontekstu praške književnosti na njemačkom jeziku*

1. UVOD

Želi li se koncept male književnosti opisati prema Gillesu Deleuzeu i Felixu Guattariju,¹ poseže se za tri pojma: deteritorijalizacija (manjinska književnost), povezivanje privatnoga i političkoga te kolektivna vrijednost. Jörg Krappmann i Walter Koschmal taj su koncept kritizirali kao nedostatan jer – primijeni li se na prašku književnost na njemačkom jeziku – ne uzima u obzir njezinu multikulturalnost i multilingvalnost.² Doista, ta književna scena bila je obilježena manjinskim statusom jednako kao i svojom transkulturalnošću.

* Ovaj članak temelji se na bio-bibliografskoj monografiji Dierka O. Hoffmanna (*Paul Leppin. Eine Skizze mit einer ersten Bibliographie der Werke und Briefe*. Bonn 1982: = *Abhandlungen zur Kunst-, Musik- und Literaturwissenschaft* 279), na svim primarnim izvorima koji su mi bili dostupni u tiskanom i digitaliziranom obliku (češka Nacionalna knjižnica u Pragu nudi velik izbor Leppinovih tekstova u digitaliziranom obliku) te na internetskoj stranici www.Paul-Leppin.net, pritom ponajviše na bibliografiji. Osim toga: Dierk O. Hoffmann: *Plädoyer*. http://do.hoffmann.com/leppin_folder/plaedoyer.html (6. 7. 2018). Leppinova ostavština nalazi se u Pragu: Literární archiv. Památník Národního písemnictví (Muzej češke književnosti); dio Leppinovih pisama pohranjen je i u zbirci autografa Njemačkoga književnog arhiva u Marbachu.

¹ Gilles Deleuze – Felix Guattari: *Kafka. Für eine kleine Literatur*. Aus dem Franz. übersetzt von Burkhart Kroeber. 4. izd. Frankfurt a.M. 1996.

² Jörg Krappmann: “Allerhand Übergänge. Interkulturelle Analysen der regionalen Literatur in Böhmen und in Mähren sowie der deutschen Literatur in Prag (1890–1918)”. Bielefeld 2013 (= *Interkulturalität* 4), str. 45; Walter Koschmal: “Der Dichternomade. Jii Mordechai Langer – ein tschechisch-jüdischer Autor”. Köln, Weimar 2010. (= *Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Reihe A: Slavistische Forschungen* 65), str. 57–58. Usp. također: Orsolya Lénárt: “Die Prager deutsche Literatur als ‘kleine(re)’ Literatur? Zur Anwendbarkeit des Konzepts von Deleuze und Guattari im Kontext deutschsprachiger Regionalliteraturen in Mitteleuropa”. U: *Text & Kontext* 38 (2016), str. 7–23. Usp. i: Heinz Schlaffer: “Kulturelle Bedingungen der deutschsprachigen Prager Literatur”. U: *Saggi di Letteratura Praghese a*

Manjinski status praške njemačke književnosti lako se može dokazati statistički: još 1857. bila je u ukupnom broju stanovnika od 130.000 polovica onih koji su govorili njemački; 1880. pao je njihov udio – u ukupnom broju stanovnika od 250.000 – na cca. 15%; 1890. Prag je imao 474.897 stanovnika, a udio Nijemaca pao je na 8,6% do 7,5%, pri čemu je od 26.000 Židova njih 14.576 kao svoj razgovorni jezik navelo češki, a njih 11.599 njemački; 1910. godine, kada je Prag narastao na 616.631 stanovnika, u njemu je živjelo 37.400 Nijemaca, 1921. uz broj stanovnika od 676.657 bilo je još 30.429 Nijemaca, što je činilo tek 4,59% ukupnog stanovništva. Od 31.751 stanovnika koji su se izjašnjavali kao Židovi, oko 7.000 govorilo je njemački, a više od 19.000 češki. No 1930. stanovništvo njemačkoga jezika opet se nešto povećava: kod ukupnog broja stanovnika od 848.823 njemački udio iznosi 5%, to jest 41.701 stanovnika. Unatoč jakom padu pripadnika njemačke narodne zajednice, u Pragu je i dalje postojalo njemačko Karlovo sveučilište i njemačka Visoka tehnička škola, od deset državnih gimnazija u glavnom gradu Češke njih pet je do 1918. imalo njemački kao nastavni jezik. Ne smiju se zaboraviti ni Novo njemačko kazalište u Pragu te dnevne novine na njemačkom jeziku: *Bohemia*, *Prager Tagblatt* i (od 1921) *Prager Presse*.³

cura di Marino Freschi. Napoli 1987, str. 5–67. Za Schlaffera “njemačka praška književnost je svjedočanstvo čiste pisane kulture koja nedostatak oralne tradicije nastoji kompenzirati književnom artistikom” (str. 59). Schlaffer međutim previda da je, primjerice, Leppin tečno govorio češki i njemački ili da je Rudolf Fuchs njemački naučio tek u desetoj godini. To znači da su Leppin i Fuchs (i mnogi drugi autori) bili dio žive oralne tradicije češkoga. Možda je pripadniku njemačkoga donjeg sloja, a što je bio i Leppin, bilo lakše prelaziti iz jednoga u drugi jezik nego što je to bio slučaj s pripadnicima njemačkoga višeg sloja kojemu su njemačka kultura i jezik predstavljali distinktivno obilježje.

³ Usp. o tome opširnije i s uputama o daljnjoj literaturi: Jörg Jungmayr: “Der Prager Kreis um Max Brod”. U: *Literatur und Anthropologie*. H. G. Adler, Elias Canetti und Franz Baermann Steiner in London. Hrsg. von Jeremy Adler und Gesa Dane. Göttingen 2014, str. 260–308; ovdje str. 267.

Da je temeljna pretpostavka za književnu produkciju na njemačkom jeziku u Pragu bila njezina interkulturalnost, formulirao je već Oskar Wiener 1919. godine, kada pojam interkulturalnosti još nije bio ni 'izmišljen':

Tri različite kulture ovdje se sudaraju, sjedinjuju i stapaju u jednu jedinu, nerazdvojivu duhovnost. Njemački, češki i židovski utjecaji djeluju istodobno na stvaralački duh i sile ga na nadahnuća koja negdje drugdje ne bi mogao naći.⁴

Jedno daljnje obilježje 'male književnosti' jest i to da je u svojoj egzistenciji potencijalno ugroženo. To se odnosi i na prašku njemačku književnost koja se neometano mogla razvijati i u k.u.k.-monarhiji i u čehoslovačkoj republici. To se, međutim, namah promijenilo 1939. godine. Prekinuvši društveno uređenu koegzistenciju različitih kultura i primoravši pisce, koji su velikim dijelom bili židovskog porijekla, na emigraciju ili ih zatvorivši u koncentracijske logore, nacistička je Njemačka nepopravljivo uništila ono iz čega se praška književnost na njemačkom sastojala. Okolnost što je potom nestala iz kolektivnog sjećanja, posljedica je te akcije zatiranja. Protiv totalne amnezije može se djelovati samo ako se ozbiljno shvati rečenica Alfreda Kerra koju je napisao u nekrologu židovsko-njemačkom piscu Hermannu Ungaru: "Uđite – i vidite što smo izgubili."⁵ U tom će smislu biti u ovom tekstu predstavljen i Paul Leppin kao predstavnik jedne 'male književnosti'.

2. PAUL LEPPIN U ZRCALU SVOJIH SUVREMENIKA

Paul Leppin, zajedno sa svojim prijateljima Victorom Hadwigerom ("praškim Peterom Hilleom"⁶), Oskarom Wienerom i Camillom Hoffmannom (obojska su život skončali u koncentracijskom logoru Theresienstadtu), pripada takozvanoj praškoj proljetnoj generaciji, skupini autora što se odvojila od konzervativno usmjerenog društva "Concordia" kojim su dominirali Friedrich Adler i Hugo Salus (Franz Werfel: "novoromantički i sa sklonošću prema pouci"⁷), da bi potom, pod utjecajem Detleva von Lilien-crona, tragali za novim, svježim formama izraza.

Neki iz proljetne generacije priključili su se kratkotrajnoj skupni 'mladi Prag', "nekoj vrsti pro-

vokatora konvencionalnih građana"⁸, prije no što su počeli izlaziti 'lirski listovi' pod naslovom *Frühling (Proljeće, v. dolje)* koji su tom naraštaju dali ime. Nakon *Frühlinga* uslijedio je časopis *Wir. Deutsche Blätter der Künste* (1906) koji je izašao samo u dva broja i u kojem je Leppin frontalno napao etabliranu njemačku kulturnu scenu u Pragu, označivši je provincijalno-ustajalom, prošlosti okrenutom, nepostitičkom klikom. Taj napad neće ostati bez posljedica, kao što se pokazalo u recepciji romana *Daniel Jesus* (v. dolje).

Max Brod, srce i mozak 'praškog kruga', u koji je on ubrajaao Franza Kafku, Oskara Bauma, Felixa Weltscha i Ludwiga Windera,⁹ označio je Leppina kao "nešto poput njemačkog Baudelairea u Češkoj, ali bez njegova spasonosnog 'spleena' i ponosa".¹⁰ "Tog sam pjesnika koji je pjevao iz duševne ojađenosti i unutarnje nužde", piše Brod, "volio više od bilo koga drugoga izvan moga 'užeg kruga'".¹¹

Franz Werfel – prominentni član 'širega praškog kruga', koji je doduše napustio Prag još prije Prvoga svjetskog rata – imao je znatno distanciraniji odnos prema Paulu Leppinu. U noveli *Das Trauerhaus (Kuća žalosti, 1927)* – a riječ je zapravo o kući užitaka¹² u koju stiže tuga, i to ne zato što je Franz Ferdinand ubijen u Sarajevu, nego zato što je umro voditelj tog bordela, gospodin Maxl – Werfel s naglašenom arogancijom portretira Leppina kao neuspješnoga satanističkog autora Eduarda von Pepplera:

⁸ Hugo Steiner-Prag: "Fröhliche Erinnerung." *Aus einer Kneipezeitung des Vereins deutscher bildender Künstler in Böhmen* 1896. Prag 1933, str. 7–8.

⁹ Max Brod: *Der Prager Kreis*. Frankfurt a.M. 1979. (= suhrkamp taschenbuch 547), str. 99–168; Jungmayr, "Der Prager Kreis", str. 272–273.

¹⁰ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 90.

¹¹ Isto, str. 90. Usp. i: Brod: *Streitbares Leben* (bilj. 7), str. 146: "Leppin je pjesnik vječitog razočaranja čija doživljena zbilja daleko zaostaje iza njegovih čežnji da bude pjesnik grijeha, prkosne svojeglavosti i kršćanske skrušenosti poput Baudelairea, sluga davla i potom nanovo poklonik madone i adept čistoće kojemu često nedostaje samo zadnja jasna linija da bi svojoj viziji dao konačni oblik, da bi do kraja stvorio svijet svoje čiste naravi."

¹² Kod te kuće užitaka odnosno tuge riječ je o etablisanu "Gogo", kako to razotkriva i Max Brod u svom romanu *Prager Tagblatt (Praški list, Frankfurt a.M. 1968)*: "Helbrecht [glazbeni kritičar lista] često je s Werfelom bio u 'Gogou', u kući radosti koja je kasnije opjevana kao 'kuća tuge' [...]" (str. 64). 'Gogo' je i šaljivo ime za salon Goldschmidt, jedan od renomiranih bordela u starom dijelu Praga, smješten u kući "K crvenom paunu" u Kamzikovoj ulici (Gemsgasse). O Werfelu i salonu Gogo usp. Vera Schneider: *Wachposten und Grenzgänger. Deutschsprachige Autoren in Prag und die öffentliche Herstellung nationaler Identität*. Würzburg 2009, str. 207–209. Brod u romanu *Prager Tagblatt* piše također da je Jan Masaryk, sin predsjednika Masaryka koji se zalagao za zabranu prostitucije kao jednoga od uzroka socijalne bijede, također rado svraćao u Gogo: "U etablisanu Gogo moglo se na početku s mnogima drugima koje se nije očekivalo baš ondje, susresti i Jana Masaryka, mudroga, životnim užicima sklonoga sina utemeljitelja države i plemenitog zavitanca, koji je u kasnijoj fazi države postao ministar vanjskih poslova.

⁴ Oskar Wiener: "Zum Geleit". U: *Deutsche Dichter aus Prag. Ein Sammelbuch hrsg. und eingeleitet von Oskar Wiener*. Wien, Leipzig 1919, str. 5–9; ovdje str. 6–7.

⁵ Usp. Jungmayr: "Prager Kreis" (bilj. 4), str. 308.

⁶ Max Brod: *Streitbares Leben. Eine Autobiographie 1884–1968*. Neuauf. Frankfurt a. M. 1979, str. 144.

⁷ Franz Werfel: "Stern der Ungeborenen". U: F.W. *Gesammelte Werke in Einzelbänden*. Hrsg. von Knut Beck. Band 13. Frankfurt a.M. 1992, str. 645.

Za stol pametnjakovića [...] stigao je novi čovjek, namjesnički pripravnik i pjesnik Eduard von Pepler. Nesretnika je dopala teška životna sudbina da poveže regulirane obveze devetoga platnog razreda sa sramotnim obvezama satanističkog poeta. Najbolje bi ga se moglo označiti kao Baudelairea detaširanog c.k. namjesniku. Krv gospodina von Peplera zakuhala je do vrenja zbog nazočnosti jednoga mladeg pisca za stolom mladosti. Revni momak zabilježio je već nekoliko uspjeha. Pepler je kričao da je njegova generacija silovito tražila život i naposljetku našla sifilis, a da ova nova mladež ne traži silovito život, ali da nalazi izdavače.¹³

Likom Peplera Werfel se revanširao Leppinu koji je u romanu *Hüter der Freude (Čuvari radosti)*¹⁴ iz 1918. godine karikirao dvostruki moral praške književne i umjetničke scene i samozadovoljnog filistra s njegovim ratnim entuzijazmom i antisemitizmom. I premda je Leppin u predgovoru porekao da je njegova knjiga "roman s ključem", nije teško utvrditi na koga je mislio pišući o "pjesnicima novoga svjetskog osjećaja" odnosno "prijateljima svijeta" koji svraćaju u kavanu Portugal i u "kuću radosti Paula Siegmara Goldsteina".¹⁵ Aluzije na Werfela, autora zbirke pjesama *Der Weltfreund (Prijatelj svijeta, 1911)*, i prijatelje pjesnika koji su zalazili u kavanu Arco, više su nego očite. Bez obzira na razmjenu udaraca između Leppina i Werfela, ne smije se zaboraviti da je Leppin ipak Werfela cijenio kao velikog autora.¹⁶

Veselom Janu, koji se rado prepuštao životnim užicima, bila je naposljetku suđena jeziva smrt [misli se na njegovu nasilnu smrt 1948. godine]. On je pripadao onima koji su u separeu puštali da pjenušac curi u slatkim fontanama. No jednoga dana nije došao. Vlasnik etablismana došao je naime na nesretnu, iako patriotsku ideju da u jednoj niši stubišta postavi bistu cijenjenog predsjednika države, okruženu ružičastim i zelenim žaruljama. 'Sada više ne mogu dolaziti', rekao je tužno Jan. 'Jednostavno ne ide kada Stari gleda'" (str. 69).

¹³ Franz Werfel: "Das Trauerhaus". U: F.W. *Gesammelte Werke in Einzelbänden*. Hrsg. von Knut Beck. Die Erzählungen, Band 3. Frankfurt a.M. 1990, str. 142–199; ovdje str. 162. Dok Werfel Peplera-Leppina označava podrugljivo kao Baudelaireova potomka, Brod, iskazujući počast Leppinu u knjizi *Prager Kreis*, istu usporedbu poteže u ozbiljnom tonu (usp. bilj. 10).

¹⁴ Nedavno je objavljeno faksimilno novo izdanje romana: Paul Leppin: *Hüter der Freude*. Mit einer Einleitung, Erläuterungen und einem Leppin-Prag-Führer. Hrsg. von Markus R. Bauer, Julia Hadwiger, Dierk O. Hoffmann, Rolf A. Schmidt. Zürich 2007. U pismu Leppinu od 18. 2. 1918. Gustav Meyrink je taj roman označio kao "majstorsko djelo najvišeg ranga".

¹⁵ Usp. Leppin: *Hüter der Freude* (bilj. 15), V. poglavlje: "Die Weltfreunde bieten einander Ohrfeigen an". VI. poglavlje: "In Bulemans Haus". V. također VIII. poglavlje: "Ein berühmter Detektiv macht eine pikante Entdeckung": "Šiparice koje su oni [prijatelji svijeta] nakon satova glazbe navodili na tajnovite stranputice, konobarice kojima su u posljedopodnevnim satima sezali pod suknje, češke prodavačice koje su uvečer pokorno i žudno za njima išle u stan, sve one pružale su, i ne želeći to, dragocjen materijal za njihove knjige. [...] Ljubavna lirika koja je izravno iz bordela slana u tiskaru, u modernome književnom pogonu ni u kom slučaju nije usamljena pojava" (str. 76).

¹⁶ Paul Leppin: "Zur Vorlesung von Franz Werfel". U: *Prager Tagblatt*, vol. 39, br. 82 od 25. 3. 1914, str. 4. "Ovdje pred nama

Za razliku od Werfela, Leppin je izvan Praga bio slabo poznat. Samo je Else Lasker-Schüler – vezana s Leppinom u dugom i intenzivnom prijateljstvu, otkako ga je 1907. upoznala u salonu Cassirer u Berlinu i 1913. ga u povodu jednog predavanja posjetila u Pragu – u njemu vidjela epohalnog književnika. Neumorno se, premda bezuspješno, zalagala za njega kod Franza Werfela, Kurta Wolffa i Karla Krausa, pa je tako svojom oduševljenom kritikom široj javnosti predstavila i Leppinov blasfemično-orgijastični roman *Daniel Jesus*. Kada je, bježeći pred nacističkim režimom, egzil našla u Švicarskoj, Paul Leppin joj je iskazao počast povodom njezina šezdesetog rođendana u prilogu za Radio Prag, tada jednoj od malobrojnih slobodnih medijskih ustanova u Europi.¹⁷

Svom prijatelju Else Lasker-Schüler posvetila je nekoliko pjesama, *Der alte Tempel in Prag (Stari hram u Pragu, 1915)*¹⁸, *Ich frage nicht mehr (Više ne pitam)*¹⁹ i *Du es ist Nacht (Noć je)*²⁰, ispred dviju potonjih dodala je u *Sabranim pjesmama* iz 1917. godine sljedeće stihove:

Kralj Češke Paul Leppin
poklonio mi je svoje djelo Daniel Jesus.
Otvorih ga i pročitah: Dragoj, dragoj, dragoj
Princezi.
Napisah mu na neboplavom listu: Slatki Daniel Jesus
Paul.²¹

1923. slijedi još jedna pjesma, naslovljena *Paul Leppin*, u kojoj spominje i Leppinova sina Paula:

On je moj najdraži prijatelj,
On je kralj Češke.

Kad govorim o njemu,
Odijevam svoju svečanu haljinu.

Kad pomisli na mene –
Svirajuće kutije sviraju u ormaru;

stoji velikan koji na druge ne gleda iz visina svoje larpurlartističke oholosti, nego od svih, pa i od onih jednostavnih i skromnih, traži djetinjastu radost." Leppin pritom naglašava da je Werfel zanosan recitator svojih djela i da time omogućuje neposredan uvid u svoju pjesničku koncepciju.

¹⁷ Taj radijski govor objavljen je u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 127–137. Leppin u njemu svoju prijateljicu označava kao "veliku pjesnikinju koja je nakon desetljeća odricanja napustila Njemačku da bi kao izopćenica živjela u Švicarskoj [...]", te potom nastavlja: "Nijedna od žena koje poznajem nije tako udaljena od svekolike literature, nije tako udubljena u svoja lica poput Else Lasker-Schüler. Ona je navjestiteljica, usrdna tumačiteljica na način koji se teško može zamisliti" (str. 127).

¹⁸ Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe*. Band 1.1. Gedichte. Bearbeitet von Karl Jürgen Skrodzki unter Mitarbeit von Norbert Oellers. Frankfurt a.M. 1996, br. 235, str. 176.

¹⁹ Isto, br. 141, str. 109.

²⁰ Isto, br. 147, str. 112.

²¹ Isto, br. 265, str. 198.

Ili pak sat na zidu
Otkucava pozni sat.

On zvoni, čak pročišćuje,
Paul Daniel Jesus, mladi Papa.

Njegovo srce hodočasti uvijek
Pobožno u vječnost...

Sasvim samotno, ali u velikim gutljajima
Piše on gorki sok svijeta.

Njegovo lice, svjetlucajuća mrtvačka glava:
Veliko uskrснуće.

On stvara iz jedne kaplje krvi djelo
I daje mu ime
Svoga poroda.

Paul i njegov sin, mali vitez:
Zlatna slika: stari majstor,
U okviru grada Praga.²²

3. LEPPIN U SUVREMENIM PORTRETIMA

Leppin je prikazan na brojnim fotografijama i grafikama. Jedna rana fotografija odražava optimizam samosvjesnoga mladog boema,²³ no kasnije grafike otvaraju pogled na drugu stranu njegova bića, na skepsu, skurilnost i resignativnost. Za antologiju *Deutsche Dichter aus Prag (Njemački pjesnici iz Praga, 1922)* koju je pripremio Oskar Wiener, Friedrich Feigl izradio je ekspresivan drvorez²⁴ što Leppina pokazuje u profilu s cvikerom na šiljatom nosu i s blagim smiješkom. Taj portret u neku ruku podsjeća na Karla Valentina, a ta asocijacija dobro se slaže s Brodovom opaskom da je Leppinu bilo svojstveno “nešto tajanstveno klaunovsko, čak i vragolasto”.²⁵ Zacijelo najljepši crtež Leppina izradio je Adolf Hoffmeister²⁶ za antologiju *Wein (Vino, 1933)*.²⁷ Držeći skoro

²² Isto, br. 299, str. 226–227.

²³ Objavljeno u: Paul Leppin: *Alt-Prager Spaziergänge*. Hrsg. von Dirk O. Hoffmann. Ravensburg 1990, str. 98.

²⁴ Objavljeno u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 110.

²⁵ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 88.

²⁶ Objavljeno u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 82.

²⁷ *Wein*. [Eine Anthologie von Gedichten und Erzählungen. Hrsg. von der Fa. Jos. Oppelt's Neffe, Weingroßhandlung, Prag, aus Anlass der 110 jährigen Bestandsfeier und zur Ehre des Weins für ihre Freunde und Gönner.] Prag 1933. Imena autora priloga čitaju se kao “Who is Who” njemačkih pisaca u ili iz ČSR-a, pisaca koji će samo nekoliko godina kasnije uputiti na sve četiri strane svijeta ili će pak biti deportirani u koncentracijske logore: Rudolf Fuchs, Paul Eisner, Willy Haas, Camill Hoffmann, Paul Leppin, Georg Mannheimer, Otto Pick, Ernst Weiß, Franz Werfel, Oskar Wiener i brojni drugi. Digitalizaciju te antologije s divnim Hoffmeisterovim crtežima trebalo bi provesti što prije. Hoffmeister je napisao i libreto za dječju operu *Brundibár*, koja je na glazbu Hansa Kráse izvedena u koncentracijskom logoru Theresienstadt. Za razliku od Kráse, Hoffmeister se uspio spasiti i preko Francuske, Portugala i Maroka stići u SAD, gdje je postao voditelj češkoga emigrantskog radija.

ispijenu čašu vina, Leppinov se lik lagano izdiže, lice se može vidjeti u poluprofilu, obavezni modni dodaci su cviker i borsalino. U svibnju 1938. je slikar i grafičar Helmut Krommer, koji je nedugo potom morao poći u emigraciju, skicirao Leppina, već obilježena teškom bolešću, na jednoj književnoj večeri.²⁸ Po završetku priredbe Krommer je tu skicu stavio na stalak za čitanje, a Leppin je po sjećanju na rub zapisao sljedeće stihove iz pjesme *Glocken, die im Dunkeln rufen (Zvona što zovu u tami, 1903)*:

Na samotnim sam palubama bio,
More bajka od zlata bi –
Najbolnije sam odličje htio,
Velekriž ljubavi.

30. 5. 1938. Paul Leppin

Ne smije se zaboraviti ni ilustracija Else Lasker-Schüler koju je, zajedno s 41. pismom svoga epistolarnog romana *Der Malik. Briefe an den blauen Reiter Franz Marc (Malik. Pisma plavom jahaču Franzu Marcu)* u ljeto 1914. godine objavila u časopisu *Brenner*.²⁹ Lasker-Schüler pritom nije bilo toliko stalo do realističnog portreta svog prijatelja, koliko je crtežom izrazila prisan odnos između sebe i Leppina. Oba lica povezana su polukružnom linijom. Lice Leppina, s krunom na čelu označena kao kralja Češke, okrenuto je promatraču frontalno, dok se lice Lasker-Schüler alias Jusufa od Tebe prema prijatelju okreće u profilu. Kraljevski znak Jusufov je heksagram iznad oka. Potpis ispod slike glasi: “Danielu Jesusu Paulu Leppinu || Kralj Češke i njegov vjerni || drug Jusuf Abigail Malik od Tebe. || Moj dragi, dragi, dragi || Paul Leppin i Daniel Jesus!!!” U pismu, koje je vjerojatno napisala 9. ožujka 1914. godine, o tome navodi:

Moj dragi, dobri Daniele Isuse. Naslikala sam Te kako sam htjela, kao dvostruki portret. Ti i ja – ovako: potpis Kralj Češke i njegov vjerni drug Jusuf Abigail Malik od Tebe. Je li Ti to pravo? Znam da izvanjski nije sasvim pogodeno, ali ipak je otmjeno i oholo, kakav Ti i jesi.³⁰

²⁸ Objavljeno u: Paul Leppin: *Severins Gang in die Finsternis*, Aug. 1998 (bilj. 81), str. 143.

²⁹ Elser Lasker Schüler: *Der Malik. Briefe an den blauen Reiter Franz Marc*. U: *Der Brenner*, vol. 4, Band 8, 19 (1914), str. 853. Usp. također: Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe*. Band 3.1: Prosa 1903–1920. Bearb. von Ricarda Dick. Frankfurt a.M. 1998, str. 458.

³⁰ Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 7: Briefe 1914–1924*. Bearb. von Karl Jürgen Skrodzki. Frankfurt a.M. 2004, br. 29, str. 22–23.

4. LEPPINOVE OSNOVNE TEME: SEKSUS I EROS

Antipodi u Leppinovu životu i njegovoj književničkoj egzistenciji bili su seksus i eros (Brod: “požuda i kršćanska askeza”³¹). Prostitucija, povodjenje za nagonima i samorazaranje na jednoj i religiozni žar na drugoj strani nalaze se kod njega u bliskom, premda u krajnjoj konzekvenci nespojivom odnosu. Jedino u sjećanju, u retrospektivi, on uspijeva transformirati *sexus necans* u *eros liberans* kao manifestaciju utopijskih mogućnosti. Prostitucija je bila udomaćena u zamršenom spletu ulica starog Praga, a osim Ego-na Erwina Kischa, Leppin je zacijelo bio najbolji poznavatelj praškog polusvijeta i praškog podzemlja, noćnih lokala, prčvarnica i bordela.

Tko je vidio kako se iskrivljene fasade uvečer okupljaju, kako se zbijaju u bezličnu masu, kako se zagonetno prepleću, kako bordeli pale svoje crvene signale iznad sablasnih vrata, neće to nikada zaboraviti. Kuća veselja u Pragu je bilo skoro stotinu. U svim su uglovima svjetlucala njihova svjetla, tamo gdje je bilo mračno i samotno, gdje se zavuklo siromaštvo, gdje je tama prodrila u svaki kutak. Ali nije bilo onako kako se to obično zamišlja, nije bilo prljavo i zlo. Išlo se onamo jer je dan trebao svoj svršetak, jer se romantika bunila u krvi, jer je postojala čežnja za galantnom muzikom i smijehom. Vama, kojima je moderna objektivnost upropastila koncept, [...] to je teško razumljivo.³²

U starogradskim krčmama Leppin je – ponekad u mini suknji – “promuklim, bezizražajnim glasom, pravom krhotinom”³³ pjevao svoje improvizirane “zlobne i nimalo salonske balade”³⁴ u Wedekindovu stilu. Jednu od njih, pod naslovom *Frühlingslied* (*Proljetna pjesma*), sačuvao je Max Brod:

Sve je skuplja svinjetina,
Proljeće još nije prošlo,
A mnogim je građanima
Vrijeme prve kupke došlo.

Mjesečina, mutna slika,
Geganje se brida laća,
Kraj Karlova spomenika
Skupljaju se topla braća.

Bez steznika djevojčice,
Svakoj predane sitnici,
Izlaze na uličice,
Znaju da smo pohotnici.

Ljudi često bezumni su,
Nada im je poput sidra,
Neki katkad poletni su,
Neki tek kod drugog čira.³⁵

U mjeri u kojoj je središte staropraške supkulture, židovska četvrt, tzv. Josefstadt (Josefovo), bilo srušeno, ‘asanirano’ i ispunjeno novim građevinama (“Buše po hvat duboko uokolo u šuti, otkopavaju podzemnu vodu [...]. I osam tjedana kasnije tu stoji već staklena kutija.”³⁶), izgubili su se ozloglašeni lokaliteti iz slike središta grada³⁷ i prepustili mjesto jednoj novoj, standardiziranoj industriji zabave u kinima i plesnim kavanama. “Prije trideset godina, dok glazba još nije bješnjela u plesnim lokalima a trepereće platno još nije podrhtavalo pred tisućama posjetilaca, imao je stari grad drukčije lice nego danas”, započinje Leppin svoju priču *Prager Legende* (*Praška legenda*, 1927)³⁸, a taj je uvod napisao svjestan toga da lagano postaje “spomenik prohujale epohe”³⁹. Kada ga Otto Pick, posrednik između praške njemačke i češke književnosti, u jednoj pjesmi slavi kao “trubadura starog Praga”⁴⁰, on ne misli na “grobnu lešinu isključivo historijskog značenja” (kako Leppin sebe naziva u pismu Edith Walter od 21. siječnja 1927.⁴¹), nego na poznavatelja prohujale, ‘asanirane’ supkulture koja je ljudima s ruba društva pružala opravdanost postojanja. To postaje osobito jasno usporedi li se ta pjesma s Pickovom recenzijom Leppinove knjige *Frühling um 1900* (*Proljeće oko 1900*, 1936). Ovdje Pick citira iz Leppinova teksta *Legende vom Krüppel* (*Legenda o bogalju*): “Tada, u tome divnom vremenu od prije trideset godina sreće je bilo za svakoga, pa i za tegobne i onemoćale.”⁴²

Na tu se supkulturu referira i bez nje se ne može zamisliti svijet suprotnosti i svijet snova religioznih mjesta koje Leppin nalazi u praškim crkvama i koja

³⁵ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 89.

³⁶ Leppin: *Bergpredigt in der Schänke* (bilj. 33), str. 19.

³⁷ Broj registriranih bordela u židovskoj četvrti pao je s 86 u godini 1866. na 31 u godini 1907. Usp. Katharina Wiesmann: “Die Salons der Liebe”. U: *Prager Zeitung online*, 15. 6. 2016.

³⁸ Paul Leppin: “Prager Legende”. U: P. L. *Alt-Prager Spaziergänge* (bilj. 24), str. 53–57; ovdje str. 53. Prvi puta objavljeno u: *Prager Tagblatt*, vol. 52, br. 305, 25. 12. 1927. pod naslovom “Legende vom Krüppel” u: Paul Leppin: *Frühling um 1900. Prager Geschichten*. Prag, Brünn 1936, str. 80–85.

³⁹ Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 83

⁴⁰ Pjesma s naslovom *Paul Leppin* objavljena je u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 101. Prvi puta objavljeno u: Otto Pick: *Preisungen [Tilla Durieux gewidmet]*. Prag 1937, str. 12: “Pognut, mršav, samotan, / Ide pjesnik pločnicima / Svoga grada koji svima / Snovâ moć svjedočit’ zna. // Nju sanjari ne vide, / Slutnja žilavosti ima; / Pjesnikova vjernost snima / Mijenama se opire. // Starog Praga trubadur, / Pjesnik voljenoga grada, / Srcem punim čežnje sada / Hvali dan i kliče snu.”

⁴¹ Citirano u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 101.

⁴² Isto, str. 101. Pickova recenzija objavljena u: *Prager Presse*, vol. 16, br. 292, 25. 10. 1936. O *Legende vom Krüppel* usp. bilj. 40.

³¹ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 90.

³² Paul Leppin: “Bergpredigt in der Schänke”. U: P. L. *Alt-Prager Spaziergänge* (bilj. 24), str. 19–23; ovdje str. 20. Prvi puta objavljeno u: *Prager Tagblatt*, vol. 54, br. 256, 2. 11. 1929.

³³ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 88.

³⁴ Isto.

mu se čine poput obećanja spasa. Tako u pjesmi *Prager Kirchen (Pražke crkve)* stoji:

Uvenuto sam i grijehom opkoljen,
Al' praške crkve na svijetu su najljepše;
Obećanje se širi svemirom,
Prispodoba o stablu smokvinom. (Lk 13, 6–9)⁴³

Obećanje spasenja iz retrospektive tema je i jedne od najljepših Leppinovih pjesama *Frühling um 1900 (Proljeće oko 1900)*:

Proljeće oko tisuću devetstote, nepovratni tren!
Potajna čuda pripremi si za vjernike.
Čunovi oblakâ vedro su danju plutali,
Proljetno okićeni zlatnim su Pragom lutali.

[...]

Svud je klijala ljubav, svud sjala svjetlost jarka,
K'o pokaznica na misi srca se ljeskala žarka;
Pa što još hoće milost na svijetu nevoljnom,
Ako ne plamti k'o gorući grm u polju tom?

Proljeće oko tisuću devetstote još jednom na dar dobiti,
Tako smo bijedni, gone nas noćne sablasti –
Svjetlo života nam treba, što spasonosno sja,
Jer srušeni, prokleti smo na rubu mračnog dna.⁴⁴

Stavi li se pjesma objavljena 1934. u kontekst svog vremena, postaje jasno na koga je Leppin mislio u završnom stihu: “izopćenici na rubu tame”: to su umjetnici i intelektualci iz ČSR-a (uključujući i emigrante iz Njemačke) čiju su slobodnu egzistenciju nacisti smatrali provokacijom. Deset godina kasnije, kada je *Wehrmacht* već pet godina držao Prag pod okupacijom, za teško bolesnog Leppina više nije bilo nade i sjećanja na izbavljenje: smokvino drvo, da ostanemo kod njegove parabole, definitivno se osušilo. S dubokom rezignacijom iznosi on bilancu svog života u pjesmi *Grabrede (Nadgrobní govor)*:

Ja čovjek bjež kom bježi smilovanje,
Kom dobročinstvo ne da pokajanje;
Ne pomaže tu igra ni skrivanje,
Tko ušljivo živi, gadno mu skončanje.⁴⁵

⁴³ Paul Leppin: “Prager Kirchen”. U: P. L. *Alt-Prager Spaziergänge* (bilj. 24), str. 51. Prvi puta objavljeno u: *Prager Tagblatt*, vol. 68, br. 91, 16. 4. 1933.

⁴⁴ Paul Leppin: “Frühling um 1900”. U: P. L. *Alt-Prager Spaziergänge* (bilj. 24), str. 7. Prvi puta objavljeno u: *Prager Tagblatt*, vol. 58, br. 77, 2. Beilage, 1. 4. 1934.

⁴⁵ Grabrede, rukopis u praškom arhivu (v. bilj. 1). Objavljeno u: Paul Leppin: *Der Gefangene. Gedichte eines alten Mannes*. Mit einem Nachwort hrsg. von Dieter Sudhoffr. Siegen 1988. (= *Vergessene Autoren der Moderne* 36), str. 31.

5. LEPPIN U K.U.K.-MONARHIJI

Paul Leppin rođen je 27. studenoga 1878. u Pragu u oskudnim prilikama, kao sin kancelarijskog pisara Josefa Leppina i žene mu Pauline, rođene Scharsach. Pohađao je Stefanovu gimnaziju, u kojoj je upoznao Camilla Hoffmanna, do mature, ali nije imao mogućnosti započeti studij te se 1897. zaposlio kao namještenik u poštansko-telegrafskoj direkciji. Za razliku od Maxa Broda koji se nakon završetka studija također zaposlio na pošti te kao viši službenik i šef odjela mogao raditi u mnogo ugodnijim prilikama, za Leppina taj posao, koji je napustio 1928. godine, nije bio ništa drugo doli mrzak izvor zarade.

1900/1901. izašli su u četiri broja lirske listove pod naslovom *Frühling* koje je uređivao Leppin i koji su donijeli pjesme Oskara Wienera, Camilla Hoffmanna, Margarete Beutler, Ottokara Winickog i *last, but not least* Rainera Marije Rilkea. U tom razdoblju Leppin se sprijateljio s Gustavom Meyrinkom, kasnijim autorom mega-bestsellera *Der Golem*. Osim toga, u njegove prijatelje ubrajali su se i glumac Alexander Moissi, redatelj Franz Zavrel i pionir nijemog filma Rudolf Walter, zvani Cocl.⁴⁶

1901. Leppin je objavio svoj književni prvijenac, pripovijest *Die Thüren des Lebens (Vrata života)*, tanak svezak izveden, što se tiče grafičkih ukrasa i tipografije, u čistom *Jugendstil*.⁴⁷ Leppin je tu knjigu posvetio “ženama što uvečer tamnim očima traže mrtve godine u svjetiljci. [...] Koje su uvijek strane među ljudima.”⁴⁸ Pripovijeda se ljubavna priča, unaprijed osuđena na propast, između Židovke Veronike Selig i studenta Romana Marije. Roman prekida vezu sa svojom ljubavnicom i šalje je u bordel u židovskoj četvrti iz kojega je i došla. Camill Hoffmann napisao je recenziju u kojoj “oporu sjetu” pripovijesti objašnjava “slavenskim utjecajem”. U njoj uočava i “poeziju izbrisanih linija” u kojoj granice između proze i lirike ostaju fluidne.⁴⁹

1903. Leppin je objavio vlastitu zbirku pjesama pod naslovom *Glocken, die im Dunkeln rufen (Zvona što zovu u tami)* i s ilustracijama Huga Steinera-Praga. U svojoj recenziji te zbirke Stefan Zweig upozorava na Steinerovu samosvojnu grafičku opremu kojom umjetnik ne nastoji “transkribirati Leppinov ugodaj”. Leppin pak kao lirik izdanak je ranijih epoha:

⁴⁶ Walter je isprva bio slikar i izlagao u Društvu njemačkih likovnih umjetnika u Češkoj. Ondje su svoje pjesme recitali i Oskar Wiener, Viktor Hadwiger i Paul Leppin. Kasnije je Walter nastupao kao komičar i zajedno s Josefom Holubom osnovao jedan od prvih *slapstick* dueta u povijesti filma (Cocl i Seff).

⁴⁷ Paul Leppin: *Die Thüren des Lebens. Ein Buch. Mit einer Zeichnung von Ferdinand Krombholz*. Prag 1901 (= *Symposion* 12).

⁴⁸ Isto, str. 5.

⁴⁹ Camill Hoffmann: “Die Thüren des Lebens. Von Paul Leppin”. U: *Das litterarische Echo* 5 (Oktober 1902–Oktober 1903), stupac 281–282.

Sjetni bakant – perverzno sentimentalni – nježni oslušivač blistavih riječi – kasni izdanak stiliziranih kultura – glumac svoga vlastitog života – sve to je, čini mi se, Paul Leppin.⁵⁰

A Max Brod dodaje iz retrospektive: “Njegova je melodija dolazila iz beznađa, iz promašenosti života koji je planiran za nešto veliko i potom nesretno protraćen, kao što, kako se čini, najavljuje već i naslov njegove prve pjesničke zbirke *Zvona što zovu u tami*.”⁵¹

Daniel Jesus je roman koji je i izvan Praga utemeljio Leppinov glas ‘sotonista’ i kršitelja erotskih tabua. Roman je objavljen u tri izdanja, 1905. kao samostalna publikacija, potom 1910. kao roman u nastavcima u prvom godištu časopisa *Sturm* (br. 10–20) te naposljetku 1919. s crtežom Alfreda Kubina na naslovnici.⁵² Kritike romana sezale su od gnjevnog poricanja do entuzijastičnog odobravanja. Arthur Eloesser, kasniji suradnik časopisa *Weltbühne*, roman *Daniel Jesus* opisao je kao niz “gnusnih orgija s nešto mističnog blebetanja o gadostima”⁵³. Bečki pjesnik Richard Schaukal napisao je pak da je rijetko kada “imao u rukama odurniju knjigu”. Leppinu prigovara “potpuni manjak kritične samodiscipline” i u stilističkom rezultatu vidi “simbolizam iz pete ruke, u kojem može uživati samo pubertetlija” koji zaziva “bespomoćne sjene Baudelairea i Barbeyja”.⁵⁴ Ni Eloesser ni Schaukal nisu bili kritičari kojima bi se mogla predbaciti provincijalnost i konzervativnost, a isto vrijedi i za Karla Tschuppika, jednoga od najvažnijih austrijskih publicista u vremenu prije 1938, koji je na Leppinov bijesni napad na praško-njemački establišment u romanu *Prager Tagblatt* uzvratio oštrim protunapadom. On prvo upozorava na činjenicu da je scena koju Leppin tako žestoko izvrgava ruglu njega svim svojim sredstvima pomagala te potom nastavlja:

Ako je Arthur Eloesser, kritičar časopisa “*Neue Rundschau*”, njegova [...] “Daniela Jesusa” nazvao “djetinjastom škrabotinom” i ako se ni drugi kritičari na njega nisu osvrnuli nimalo nježnije, tada krivnja vjerojatno nije do “književnih krugova” niti do “prilika” u Pragu, nego do samoga gospodina Leppina. On je samo utoliko “neprepoznat talent” ukoliko samoga sebe smatra talentom.⁵⁵

Tek je Else Lasker-Schüler u romanu *Daniel Jesus* uočila veliko Leppinovo ostvarenje. U svojoj oduševljenoj kritici iz siječnja 1908. godine, a koja je i dovela do toga da je *Daniel Jesus* kasnije objavljen u *Sturmu*, ona tekst označuje kao romanesknu orgiju a protagonista Daniela Jesusa kao “stvora Paula Leppina koji je ponikao u njegovim snovima. Usred plesača sjedi sotona Daniel Jesus među golim crijevima što se omotavaju i mrse oko njegova žezla.”⁵⁶ Hermann Broch je roman recenzirao 1919. pri čemu je previdio da je prvo izdanje izašlo već 1905. godine te, smatrajući da je riječ o aktualnom novitetu, konstatira “koncentrirano-očevidnu modernost” i “ekspresionizam iz kojega odzvanjaju Baudelaire i Meyrink, simbolisti jednako kao i Emanuel Quint”. “Ponešto sirov ferment” uočava Broch na Kubinovo naslovnici na kojoj je prikazano žensko tijelo s rukama u obliku kandži i zmijskom glavom što paluca jezikom. Taj prikaz on smatra “znatno primitivnijim od svega što je taj značajni umjetnik ikada producirao”⁵⁷. Nije međutim mogao znati da je crtež na naslovnici poticao iz miješane tehnike koja je nastajala istodobno s Leppinovima romanom.⁵⁸

U svojoj recenziji Leppinove zbirke novela *Das Paradies der Andern (Raj drugih)* koncipirao je Alfred Endler 1921. u listu *Prager Presse* nešto poput Leppinove poetike.⁵⁹ Prema Endleru, Leppinovo djelo stoji negdje između “dekadencije i ekspresionizma”. Prijelaz na “specifično ekspresionistički stav” Leppin je, po njemu, izveo “dugo prije proglašenja njihove hegemonije”, naime već 1905. u romanu *Daniel Jesus*, pri čemu je on mogao postati “naslutitelj onoga današnjeg, a ne njegov nadmašitelj”.

Stao je na mjestu. Jakost, a ne ostanak uvjetuje konzervativnu crtu ciljeva njegova prikaza. Samosvrha formalnoga i kolorističkoga, ali bez sakaćenja onoga danog. Leppin je *whistler* jezika. Ali nije njezin Marc – kao Däubler.⁶⁰

Leppinovu poziciju između dekadencije i ekspresionizma Endler dodatno vidi i u tome što u svojim stilističkim sredstvima Leppin oscilira između “Vogeler-Worpswede” i “naglo prelazeći – Ropsa [Félicien

⁵⁰ Stefan Zweig: “Ein Prager Dichter”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 27, br. 141, 24. 3. 1903, str. 13.

⁵¹ Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 90.

⁵² Novo izdanje s Kubinovim crtežom na naslovnici objavljeno je u Heidelbergu 2001. godine: Paul Leppin: *Daniel Jesus*. Roman. Hrsg. und mit einem Nachwort vers. von Angela Reinthal und Dierk Hoffmann. Češki prijevod objavljen je 1993. u Pragu: *Daniel Ježiš*. Z německého originálu. Přeložila Božena Koseková.

⁵³ Arthur Eloesser: “Neue Romane”. U: *Neue Rundschau* 16 (1905), str. 1532.

⁵⁴ Richard Schaukal: “Daniel Jesus”. U: *Das literarische Echo* 8 (1905/1906), stupac 221–222.

⁵⁵ Karl Tschuppik: “Über Nepotismus und Kliqueswesen”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 31, br. 93, 4. 4. 1906, str. 6–7.

⁵⁶ Else Lasker Schüler: “Daniel Jesus”. U: E. L.-S. *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 3.1. Prosa 1903–1920*. Bearb. von Ricarda Dick. Frankfurt a.M. 1998, str. 106–107. Po prvi puta objavljeno u: *Das Magazin*, vol. 77, Sv. 4, siječanj 1908, str. 65.

⁵⁷ Hermann Broch: “Paul Leppin: Daniel Jesus”. U: H. B. *Kommentierte Werkausgabe*. Hrsg. von Paul Michael Lützel. Band 9/1. Frankfurt a.M. 1978, str. 348–349. Po prvi puta objavljeno u: *Moderne Welt*, sv. 12 (1919), str. 22.

⁵⁸ Usp. Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 49.

⁵⁹ Alfred Endler: “Ein neues Buch von Paul Lepin” [sic]. U: *Prager Presse*, vol. 1 (23. 4. 1921), str. 4.

⁶⁰ Citati iz Endlerova članka objavljeni su u: Michal Topor: “Paul Leppin und die Tageszeitung ‘Prager Presse’”. U: *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei* N. F. 24/1–2 (2016), str. 39–80; ovdje str. 40–41.

Joseph Victor Rops, belgijski simbolistički slikar], Kubina". "Daniel Jesus je Wattsov 'Mammon' [na svojoj slici prikazuje George Frederic Watts Mammona kao boga novca]."⁶¹ Naglašavajući s tim u vezi da ono "sentimentalno" nije nikakva "zamjerka Leppinu"⁶² Endler se slaže s Leppinom koji u svom eseju *Kitsch* brani kič kao legitimno stilsko sredstvo.⁶³

Daniel Jesus – "pohotan i pobožan, ekstatičan i mahnit"⁶⁴ – vrhovni je svećenik seksualne sekte čiji mu se članovi klanjaju kao sotoni i antikristu. Kao apokaliptički gospodar u carstvu seksualne pokornosti on svoj tron dijeli s Margaretom, velikom babilonskom bludnicom, "golom, čudovišnom ženom" s kosom "vezanom u krunu"⁶⁵. Margarete je žena postolara Antona, jednog od vođa sekte čije je najviše načelo tjelesno odricanje i seksualna askeza. Samo se postolarov sin Josef, u čije je srce pao "sjaj lauretanijske litanije" nakon što je svoju majku Margaretu mogu osloboditi utjecaja ovisnosti i samoodricanja tako što se katapultiraju u imaginarni zvjezdani svijet.

U članku *Antwort an die Kritiker (Odgovor kritičarima)* Leppin odgovara na prigovore da je njegov roman "porno-grafikon prikriiven modernim trikovima i mističnim kulisama". Naprotiv, htio je "prikazati čovjekov očaj i strah koje tišti muka spolnosti".⁶⁶

27. srpnja 1907. u Reichenbergu (češki: Liberec) održano je dvostruko vjenčanje: Leppin je oženio Henriettu Bogner, a Rudolf Walter (v. gore) njezinu sestru Elisabeth. Iz braka s Henriettom proizišao je sin Paul ml., rođen 5. svibnja 1908.

Svojoj "mladoj ženi" posvetio je Leppin 1908. roman *Der Berg der Erlösung. Die sieben Kapitel eines Wunders (Brijeg iskupljenja. Sedam poglavlja jednog čuda)*, svojevrstan nastavak epizode o Marietti i Josefu iz romana *Daniel Jesus*. Leppin je mnogo držao do tog teksta (v. 9. Dodatak: književnikova autobiografija), no Emil Faktor, kasniji šef kulturne rubrike lista *Berliner Börsen-Courier*, napisao je o njemu iznimno lošu kritiku, predbacujući autoru "sušičavu sentimentalnost" i "romantiku iz treće ruke"⁶⁷. Za razliku od njega, Hans Effenberger u romanu je

uočio iskrenost "u njegovim najsmionijim slikama" i "u bogatim konturama njegova stila".⁶⁸

1914. Leppin je u seriji *Sammlung abenteuerlicher Geschichten (Zbirka pustolovnih priča)* objavio roman *Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman (Severinov hod u tamu. Praški sablasni roman, 1. i 2. izdanje: München: Delphin-Verlag)*. Prethodno je Else Lasker-Schuler više puta pokušala pronaći izdavača za Leppinov novi roman. Već je 4. rujna 1912. s tim u vezi pisala ekspresionističkom izdavaču Heinrichu F. S. Bachmairu:

Paul Leppin, kralj Češke, pisao mi je jučer mogu li mu preporučiti izdavača. Poslala sam mu Vašu adresu, majstore ceremonije. A – Vi o njemu znadete iz moje knjige eseja. Napisao je prekrasan roman Daniel Jesus, a drugi sam roman zaboravila spomenuti.⁶⁹

12. travnja 1913. zamolila je Leppina da joj pošalje sve svoje, do tog trenutka objavljene knjige: "Molim te da mi odmah pošalješ svoje knjige za Krausa u Beču, a ako Kurt Wolff u Leipzigu ne objavi tvoju knjigu [*Severins Gang in die Finsternis*], pošalji je Renéu Schickeleu."⁷⁰ Između 22. i 27. travnja 1913. obratila se Franzu Werfelu ("Molim te voli Daniela Jesusa Paula Leppina. On pati kao i ja. Molim vas da uzmete njegovu knjigu, u redu?"⁷¹) te nešto kasnije, između 27. travnja i 7. svibnja 1913. zamolila je Karla Krausa da u časopisu *Fackel* prikaže Leppinove knjige koje mu je poslala:

O, Dalaj Lamo, kralj Češke živi u Pragu – uvijek je bio moj prijatelj, tako je siromašan, tako je divan i otmjnjen i plah. Nikoga nisu zanimale njegove knjige, a ja sam uvijek s oduševljenjem govorila o njegovim romanima, posebno o Danielu Jesusu koji je ludo dobar. Molim Vas, pročitajte odmah četiri knjige koje Vam šaljem i progovorite Sami. On i njegova žena bili su tako dobri prema meni u Pragu, a i drugi. Poduzmite nešto za njegove knjige u Fackelu. [...] Zamislite, on pati zbog straha kao i ja, a sve to zbog nužde. Hoćete li?⁷²

7. svibnja 1913. pisala je Leppinu da njezine molbe upućene Renéu Schickeleu i Franzu Werfelu nisu urodile plodom. O potonjem je stekla dojam "da nema nikakva utjecaja na Wolffa".⁷³ Pet dana kasnije,

⁶¹ Isto, str. 41.

⁶² Isto.

⁶³ Paul Leppin: "Kitsch". U: *Deutsche Zeitung Bohemia*, vol. 97, br. 263, 9. 11. 1924. Ponovo objavljeno u: Leppin, *Alt-Prager Spaziergänge* (bilj. 24), str. 89–91. "Nije neopravdana sumnja da u pohod protiv kiča prije svega kreću oni koji imaju razloga bojati se njegove konkurencije. [...] Možeš utješiti udovice, ugrijati ozeble, postati prijatelj onima što tuguju. [...] Pokvaren si, izopачen, zabludio; ali iz iste si zemlje kao i ona [umjetnost]: iz susjednih područja neba." Preneseno na temeljne postavke Leppinove književnosti (v. gore), to znači da se Leppin u prikazu erosa služi sredstvima umjetnosti, a u prikazu seksusa sredstvima kiča.

⁶⁴ Paul Leppin: *Daniel Jesus* (bilj. 54), str. 10.

⁶⁵ Isto, str. 110.

⁶⁶ Paul Leppin: "Antwort an die Kritiker". U: *Kritik der Kritik. Monatsschrift für Künstler und Kunstfreunde* 2 (1906/1907), str. 35–36. Citirano prema: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 35.

⁶⁷ Emil Faktor: "Prager Autoren (Oskar Baum, Paul Leppin)". U: *Deutsche Zeitung Bohemia*, vol. 82, br. 52, 21. 2. 1909, str. 29.

⁶⁸ Hans Effenberger: [recenzija knjige *Der Berg der Erlösung*] u: *Deutsche Arbeit. Monatsschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen* 8 (1908/1909), str. 398. Citirano prema: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 63.

⁶⁹ Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Band 6: Briefe 1893–1913*. Bearb. von Ulrike Marquardt. Frankfurt a.M. 2003, br. 375, str. 247.

⁷⁰ Isto, br. 511, str. 319.

⁷¹ Isto, br. 520, str. 323.

⁷² Isto, br. 525, str. 326.

⁷³ Isto, br. 531, str. 330f.

13. svibnja 1913. godine, javila je prijatelju da je Werfel pokušao sve što je mogao, no da je sve bilo uzaludno, te neka joj Leppin stoga pošalje rukopis romana o Severinu i ona će ga proslijediti Schickeleu, “naravno, nepročitanog”.⁷⁴ Valja međutim dodati da baš i nije bilo tako da Werfel nije mogao ništa učiniti za Leppina, on to jednostavno nije htio.

U publikaciji *Zeitschrift für Bücherfreunde* Kurt Pinthus napisao je prikaz novoga Leppinova romana. U svojoj recenziji on se pita u čemu se sastoji ono sablasno u tom romanu koji uspijeva izići na kraj i bez uobičajenih “rekvizita za nezahjevne romane”. Ono sablasno se po njemu sastoji u nezadrživoj konzekvenciji, u “onome prividno vrludajućem zbivanju što nepokolebljivo, svoj zbrici unatoč, teži prema cilju”. I nastavlja:

I da bi se to osjetilo tim snažnije, Severinov se usud odvija u čudnovatom gradu Pragu, gdje mrtvo živi a živo se čini mrtvim... Ovdje se ono vlažno mora osjetiti trulijim, ono zabrinjavajuće još mučnijim, ono blistavo još svjetlijim; slomljena volja mora iščezavati još omočalije, propadanje se mora pokazati još predvidljivijim, sablasnijim nego u drugim ujednačenijim gradovima.⁷⁵

Još jedna suvremena recenzija potječe iz pera češkoga književnog povjesničara Arnea Nováka, objavljena u časopisu *Literarisches Echo*.⁷⁶ Novák u Leppinu, “virtuoza zavodljivih noćnih komada”, vidi više “lirskoga nego epskog književnika: umjesto likova donosi on profile, umjesto radnji samo ugođaje, umjesto konflikta samo efektne aranžmane”. Ali, zaključuje recenzent, “za jednostavnu prašku sablasnu priču, knjiga je odveć dobra”.

Max Brod pak već na početku *Severina* vidi crte “slične Kafki”⁷⁷, ali sličnost s Kafkom još je evidentnija na kraju romana: Severinova noćna šetnja što ga preko Karlova mosta vodi na Hradčín i koju poduzima u stanju podvojene svijesti pokazuje jasne paralele s Kafkinom pripoviješću *Beschreibung eines nächtlichen Kampfes* (*Opis jedne noćne borbe*) koja je nastala između 1903. i 1907. i u kojoj pripovjedač u društvu znanca prelazi Karlov most i potom se uspinje na Hradčane. I kod Kafke se mijene bliskosti i distance pripovjedača prema poznaniku mogu iščitati kao šizoidne oscilacije svijesti⁷⁸ kojima podliježe i Leppi-

nov protagonist: “Njegova [Severinova] svijest odvojila se i živjela svoj samostalni život neovisno o nje-mu.”⁷⁹ Dakako, Kafka je, ponajprije zbog odustajanja od ornamentalnog balasta, moderniji, dok Leppin poseže za načinom pripovijedanja koji je bio uobičajen u dekadenciji: u religioznim sinestezijama izazvanim Severinovim sjećanjima iz djetinjstva (morbidni miris tamjana, povorka redovnika u parovima, ugođaj Nepomukova slavlja) zamjetljive su podudarnosti sa simboličkim romanom *Bruges-la-Morte* Georges-a Rodenbacha.⁸⁰

U prvom dijelu *Severina* pripovijeda se “jedna godina iz života” protagonista. Severin, radeći inače nevoljen uredski posao, nakon kraja radnog vremena besciljno kruži noćnim lokalima starog Praga. Jednog dana susretne antikvara Lazarusa Kaina, Židova koji, poput njega, pati zbog “neutažene požude”. Unatoč, ili upravo zbog njihove pohotnosti obojice se zanimaju za mrtve stvari, Kain za knjige i bakroreze iz 18. stoljeća, Severin za leševe nasilno ubijenih ljudi. Na jednoj zabavi u ateljeu upoznaje Severin mladog gospodina Nikolausa koji mu čita iz ruke:

Vi ste doživjeli sudbinu – reče on, ponovo ga pogledavši – veliku sudbinu, što je to bilo? – Nisam doživio ništa – reče Severin, i povuče svoju ruku. Usto – Vi imate ruku koje bi se trebalo bojati.⁸¹

U liku Nikolausa Leppin je portretirao okultista i spiritista Gustava Meyrinka, autora romana *Golem* koji je 1913–1914. objavljen u Schickeleovom časopisu *Die weißen Blätter* i potom postao svjetskim bestselerom. Poput Meyrinka i Nikolaus je oduševljeni veslač, nogometaš i tenisač. Protiv obojice provodi se sudska istraga, protiv fiktivnog Nikolausa zbog misterioznoga smrtnog slučaja u njegovu stanu, protiv Meyrinka zbog navodnih prijevera što su dovele do propasti jedne banke i što ga je naposljetku navelo na

(Proces). On naglašava Brodove zasluge kao urednika i nastavlja: “Važnije od toga čini mi se utvrđivanje stila koji je u stanju da stranu, dotada nepoznatu stvarnost, neiscrpnim aparat njezine egzistencije, bespomoćno izobličeni život ugradi u zrak što zdvojno i zloslutno naliježe na naša čula, oskudan vatrom spasenja, ljubavlju i nebeskim naviještanjem, zrak u kojem se borimo s disanjem, prigušenom krivnjom i očajanjem.” Citirano prema: Topor: *Leppin* (bilj. 62), str. 52–53.

⁷⁹ Paul Leppin: *Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman*. Mit farbigen Illustrationen von Jiří Vincenc Slaviček und einem Nachwort von Hugo Rokyta. Prag 1998, str. 38. – *Severinov hod* je najčešće objavljivano i prevedeno Leppinovo djelo. Nakon novog izdanja (Beč 2015) 2018. je objavljen pretsak prvog izdanja iz 1914. godine: *Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman*. Hrsg. von Julia Hadwiger und Dirk O. Hoffmann. Mit Erinnerungen an Paul Leppin von Hugo Rokyta. Postoje češki (1992), francuski (2001), engleski (1993, 2012) i švedski (2012) prijevodi romana.

⁸⁰ Usp. Constanze Derham: *Décadance und Visualität in drei Romanen Paul Leppins: Daniel Jesus, Severins Gang in die Finsternis und Blaugast*. Berlin 2017.

⁸¹ Leppin: *Severins Gang in die Finsternis*, izd. 1998 (bilj. 81), str. 38.

⁷⁴ Isto, br. 532, str. 331.

⁷⁵ Kurt Pinthus: “Paul Leppin, Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman. Delphin-Verlag, München”. U: *Beiblatt der Zeitschrift für Bücherfreunde*, N. F. 6, sv. 5/6 (kolovoz/rujan 1914), str. 253–254; ovdje str. 253.

⁷⁶ Arne Novák: “Severins Gang in die Finsternis”. U: *Das literarische Echo*, vol. 16, sv. 14 (15. 4. 1914), str. 1000–1001.

⁷⁷ Brod, *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 91.

⁷⁸ Kafka nigdje ne spominje Leppina. Nasuprot tome, Leppin je čitao i recenzirao Kafkine tekstove. Usp. Paul Leppin: “Franz Kafkas andere Wirklichkeit”. U: *Prager Presse*, vol. 7, br. 71, 13. 3. 1927 (*Beilage Dichtung und Welt* 11,3). Leppin u tom članku prikazuje Kafkine romane *Das Schloß* (*Dvorac*) i *Der Proceß*

to da napusti Prag. Leppin opisuje i Meyrinkov (alias Nikolausov) stan opremljen skupocjenim azijskim predmetima.⁸² Njegov luksuzni budoar “profinjena umjetničkog ukusa” više podsjeća na “raskošno gnijezdo neke kurtizane nego na spavaonicu jednog neženje”⁸³. Prvi dio završava tako da Severin otruje Kainova gavrana (dobivši otrov od Nikolausa) i napravi dijete Susanni, Kainovoj kćeri.

U drugom dijelu, kojega je naslov “Pauk”, doživljava Severin isprva sretno ljeto sa svojom češkom ljubavnicom Zdenkom.⁸⁴ U njemu se pobuđuju reminiscencije na religiozna iskustva iz djetinjstva, na “meku i blaženstvom ispunjenu ganutost”⁸⁵ svibanjske pobožnosti. Ali ljetna idila samo je varka. U krčmi “Pauk” Severin upoznaje šansonijerku Myladu zbog koje napušta Zdenku i kojoj se u potpunosti predaje. No kada ga Mylada napusti, Severin doživljava “sлом”. Njegova “žilava životna snaga” koja je “odoljevala njegovoj ranijoj raskalašenosti i krizama”, sada se “na prisilu beznadne tuge”⁸⁶ slama. “Uprljan i uništen, potrošen i onemoćao” on “propada u zlu [...]”⁸⁷. Postaje zombijem što noću luta gradom koji mu se, za razliku od ljeta kada je Zdenku podučavao “tihom jeziku grada”,⁸⁸ sada pričinja stranim i mrtvim.⁸⁹

Na kraju romana magično ga privlači “Pauk”, mjesto njegove ovisnosti i samorazaranja. Tamo njegovi znanci, među njima Lazaraus Kain i Nikolaus, slave Myladin rođendan. Severin bi zapravo najradije bacio bombu u lokal, no potom na tomboli priređenoj Myladi u čast, izvlači glavni zgoditak – Myladu.

⁸² Meyrink je živio u više stanova u Pragu, nije međutim jasno na koji od njih se Leppin referira.

⁸³ Leppin: *Severins Gang*, izdanje 1998 (bilj. 81), str. 59.

⁸⁴ Da su pripadnici njemačkoga gornjeg sloja za ljubavnice uzimali češke djevojke iz donjeg sloja, kliše je koji je često nalazio i svoj književni eho, primjerice u djelima *Ein tschechisches Dienstmädchen* (Češka sluškinja, 1909) Maxa Broda ili u *Das Wirtshaus “Zum König Przemysl”* (Gostionica “K kralju Przemyslu”, 1913) Karla Hansa Strobla, pri čemu kod potonjega određenu ulogu imaju i rasističke premise jer se gostioničareva kći Ludmilla prikazuje kao “germanoidni” tip. Za razliku od likova tih romana, Leppinovo Severin pripadnik je njemačkoga donjeg sloja u Pragu.

⁸⁵ Leppin: *Severins Gang*, izdanje 1998 (bilj. 81), str. 73

⁸⁶ Isto, str. 121–122. Pogled na sebe on više ne može donijeti i razbija “staklo zrcala koje mu je pokazivalo njegovo raskidano lice i oči pocrvenjele od bdjenja” (str. 122), nakon što se već ranije vidio “u nevidljivom zrcalu, izobličen od poroka [...], obasut čirevima” (str. 71).

⁸⁷ Isto, str. 127.

⁸⁸ Isto, str. 30. “Tihi jezik”, njemački, jezik je prošlosti, dok bučna sadašnjost pripada češkom: “Buka kola, škripa tramvaja miješalo se s glasovima ljudi u harmonično žuborenje [...]” (isto, str. 12).

⁸⁹ Usp. Franz Werfel: “Za nečeh taj grad nije imao stvarnost, on je sanjarenje što ne pruža nikakav doživljaj, stanje geta što onemogućuje djelovanje.” Citirano prema: Schlaffer: *Kulturelle Bedingungen* (bilj. 3), str. 61.

Njemačka književna scena u Pragu bila je lijevo orijentirana i, za razliku od sudetsko-njemačke književnosti, imuna na pokušaje nacističkog pokreta za ideološkim asimiliranjem, premda je bilo i značajnih iznimki, primjerice Joseph Mühlberger ili Bruno Adler. Kao potpredsjednik Židovskoga nacionalnog vijeća, Max Brod bio je u izravnom kontaktu s predsjednikom Republike Thomasom G. Masarykom, dok su Camill Hoffmann i Hermann Ungar djelovali u diplomatskoj službi Republike, a Rudolf Fuchs radio kao prevoditelj u praškoj trgovačkoj komori. Nisu zabilježene konkretne političke izjave Paula Leppina, ali kao tajnik Saveza njemačkih književnika u Čehoslovačkoj koji su 1919. osnovali Oskar Baum, Johannes Urzidil i Ludwig Winder, u teškim je vremenima obnašao eksplicitno političku dužnost. Njegove društvene i socijalne pozicije mogu se uočiti neizravno i tek na drugi pogled, primjerice u pripovijesti *Das Gespenst in der Judenstadt* (Sablast u židovskom gradu), a koju je Oskar Wiener uključio u svoju antologiju *Deutsche Dichter aus Prag* (Njemački književnici iz Praga, 1919),⁹⁰ antologiju koja se ujedno može čitati i kao manifest novoproglašene republike.

Sadržaj pripovijesti može se jednostavno prepričati: Johanna radi kao prostitutka u salonu Aaron koji se nalazi u židovskoj četvrti nedaleko sinagoge. Johanna voli svoj posao, on je sadržaj njezina života. Nakon što se zarazila sifilisom, smještena je u bolnicu iz koje, međutim, bježi i ponovo se vraća na svoje staro radno mjesto. No tijekom sanacije židovske četvrti, ruši se i salon Aaron, a u njegovim ruševinama Johanna se podaje čitavoj četi vojnika. Čita li se podtekst te pripovijesti, saniranje židovske četvrti, provedeno njezinim rušenjem, ima dvostruko značenje: projekt građevinske branše koji će donijeti visoke profite i higijenska mjera kojom se pokušava ukloniti ono društveno nepoželjno. Ali tom mjerom prostitucija se potiskuje na rubove predgrađa gdje se sifilis nekontrolirano širi. Lues je sablazan iz židovske četvrti koja je samo prividno uklonjena.

Godinu dana kasnije Leppin je pod naslovom *Venus auf Abwegen* (Venera na stranputici) objavio jedanaest eseja o kulturnoj povijesti erotike.⁹¹ Za

⁹⁰ Pripovijest je prvi puta objavljena u časopisu *Sturm* 5 (1914), br. 2, str. 13–14, a potom i u Leppinovoju zbirci novela *Das Paradies der Andern* (Raj drugih) Reichenberg, Prag, Leipzig 1921 (= *Heris-Bücher* 1). Zbirka novela prevedena je i na engleski: *Others' paradise. Tales of old Prague*. Translated from the German by Stephanie Howard and Amy R. Nestor. 2nd paperback ed. Prague 2016. – *Sablast u židovskom gradu* objavljena je i u sljedećim antologijama: *Alt-Prager Geschichten*. Gesammelt von Peter Demetz. Mit Illustrationen von Hugo Steiner-Prag. Frankfurt a.M. 1982 (= insel taschenbuch 613), str. 33–39; *Prager deutsche Erzählungen*. Hrsg. von Dieter Sudhoff und Michael M. Schardt. Stuttgart 1992 (= *Universalsbibliothek* 8771), str. 137–143.

⁹¹ Paul Leppin: *Venus auf Abwegen. Zur Kulturgeschichte der Erotik*. Mit einem Titelblatt und Zeichnungen von Eddy Smith.

Maxa Broda bila je ta “poučno-filozofska knjiga” Leppinova najslabija publikacija,⁹² a H. W. Keim je osnovnu Leppinovu tezu da “su ljudi u ranijim vremenima bili više ljudi nego sada” i da je ljubavni život današnjeg čovjeka “postao starački, ciničan i hysteričan”, ocijenio kao pogrešno i kulturnopovijesno regresivno polazište.⁹³ Prema Leppinu, u antičkim su društvima religija i erotika, ekstaza i kontemplacija činile cjelinu, a ne nespojivu suprotnost kao u kršćanstvu i židovstvu. Stoga se individuum u antici mogao slobodno razvijati, pri čemu Leppin slobodu izjednačuje s nagošću i nagost s ljepotom, stav u kojem se očito nazire utjecaj pokreta za reformu načina života u razdoblju oko 1900. Sotonizam i okultizam su (neuspješni) pokušaji da se prevlada neprijateljski stav prema tjelesnosti karakterističan za kršćanstvo. “Sotonizam je produkt erotsko-religioznih filozofema. Bogohuljenje sa spolnom poantom.”⁹⁴ Osim preuveličavanja seksualne slobode u antici, začuđuje i agresivnost kojom boem poput Leppina osuđuje homoseksualnost u ondašnjem društvu, govoreći pritom o “sodomitskim i homoseksualnim epidemijama”⁹⁵ te homoseksualnost označujući pandemijskom zarazom.

1928. Leppin je napustio nevoljenu poštansku službu i otada živio kao slobodni književnik. Vrijeme do nasilnog kraja Republike za njega su bile godine uspjeha i priznanja. U ožujku 1934. organizirale su udruge Concordia, Klub književnica i La Scène proslavu njemu u čast, a u studenom iste godine dobio je Schillerovu memorijalnu nagradu koju su mu dodijelili Društvo njemačkih književnika u Čehoslovačkoj, Concordia i Schillerova zaklada⁹⁶. 8. prosinca 1934. njegov je komad *Der Enkel des Golem. Ein Nachtstück aus dem alten Prag (Golemov unuk. Noćni komad iz starog Praga)* praižveden u praškom Novom njemačkom kazalištu. U tom komadu u šest slika Leppin poseže za eksplicitno političkom temom, prikazujući kako društvo jednog outsajdera, tjelesno deformiranog Tobiasa Jonatana, inače liječnika za siromašne, tjera u totalnu izolaciju i iz njega stvara Golemova unuka, fantazmagorijski lik koji okolini služi za sprdnju:

Tatica bješe rabin Löw
I u Kabału upućen;
Od blata spravio je stas,
U usta stavio mu glas.

Hamburg, Berlin 1920. – Usp. Kai Themel: *Sexualität im Roman Daniel Jesus von Paul Leppin. Provokative Darstellung von Sexualität als Deckmantel eines bürgerlichen Konservativismus*. Diplomarbeit Univ. Wien 2009, str. 33–60: 3.3. “Die Essaysammlung Venus auf Abwegen”.

⁹² Brod: *Prager Kreis* (bilj. 10), str. 90.

⁹³ H. W. Keim: “Neue Essaybücher II”. U: *Das literarische Echo* 24 (Oktober 1921–Oktober 1922), stupac 403–404.

⁹⁴ Leppin, *Venus auf Abwegen* (wie Anm. 93), str. 120.

⁹⁵ Isto, str. 15.

⁹⁶ Usp. anonimni članak: “Schiller-Gedächtnispreis für Paul Leppin”. U: *Prager Presse*, vol. 14, br. 309, 11. 11. 1934.

Utjelovljeni čarobnjak
Muškoga spola bješe čak –
Židovku mladu obljubio,
U pakao se sjurio.

A unuk starog soja tog
U Pragu liječnikom postao.
On djeci govori otima,
K’o nasad se vražji doima.

I znate l’ Vi tko Golem je,
Što curice nam proždire?
To pas je bijesan, šarlatan,
Baš to je doktor Jonatan.⁹⁷

Samo outsajderka poput Jonatana, češka prostitutka Zdenka, spremna je da u njemu ne gleda “izmučenu životinju” nego “besprijeakornoga i čistog” čovjeka⁹⁸ (*La belle et la bête!*). Pravo na to da bude čovjek, za koje se u komadu zalaže kabalist i čuvar groblja Karfunkelstein, vrijeđi i onda kada postane jasno da je Jonatan vjerojatni ubojica Zdenke. Komad je doživio velik uspjeh kod publike,⁹⁹ a što se može zahvaliti i trojici emigranata koji su iz Njemačke stigli u Prag: scenografu Hugu Steineru-Pragu, glumcu Fritzu Valku koji je utjelovio dr. Jonatana, i redatelju Juliusu Gellneru. Svoj trojici uspjelo je da 1939. napuste Prag nakon što su u grad stigle njemačke okupacijske snage. Gellner je pobjegao u London posljednjim avionom koji je poletio iz Praga.

Max Brod napisao je dva članka o komadu *Golemov unuk*, najavu 8. prosinca 1934.¹⁰⁰ i kazališnu kritiku 11. prosinca 1934.¹⁰¹ U najavi se Brod prvo osvrće na čitalačku fascinaciju legendom o Golemu, upozoravajući potom da je okružje ono koje medicinara dr. Jonatana, “jadnika potresena mračnim nagonima”, tjera na društvenu stranputicu. S tim u vezi on podsjeća na Kierkegaardovu misao da je društvo ono koje izopćenika čini čudovištem. U kazališnoj kritici pak Brod posebno naglašava glumački doprinos Fritza Valka: “On piščevu viziju čini životnom – obilježenog, mahnitog čovjeka.” Da se Valk gledatelja dojmio kao čudovište, treba manje pripisati šminkeru nego hipnotičkoj snazi glumčeve predstavljачke snage.

Golemov unuk nije prvi Leppinov scenski tekst. Dramu *Der Blaue Zirkus (Plavi cirkus)* napisao je u

⁹⁷ Citirano prema: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1, str. 90, iz neobjavljenog rukopisa).

⁹⁸ Isto, str. 92.

⁹⁹ Neposredno prije smrti pisao je Leppin Marianni von Hoop: “Ta premijera jedna je od najljepših sjećanja moje promašene egzistencije.” Citirano prema: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 93.

¹⁰⁰ Max Brod: “Vorschau. Paul Leppin: ‘Der Enkel des Golem’”. – Zemlinski: “Der Kreidekreis”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 288, 8. 12. 1934, str. 7.

¹⁰¹ Max Brod: “Eine Uraufführung, zwei Premieren. Leppin-Zemlinsky”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 289, 11. 12. 1934, str. 8.

roku od nekoliko tjedana, no potraga za izdavačem pokazala se iznimno teškom. Gustav Meyrink zauzeo se za njezino objavljivanje kod Rikolaverlaga u Beču i kod Kurta Wolffa u Leipzigu, dok se prijateljica Else Lasker-Schüler raspitivala o mogućnosti njezina izvođenja u kazalištu. 18. siječnja 1921. pisala je braći Ludwigu Bergeru (Bambergeru) i Rudolfu Bambergeru, koji su obojica bili kazališni i filmski redatelji: "Imam prekrasan komad teatra za Ludviga Bergera od prekrasnog Paula Leppina."¹⁰² Za svog prijatelja zauzela se i kod Leopolda Jessnera, intendanta Državnoga dramskog kazališta u Berlinu. S tim u vezi joj je Kurt Pinthus javio 2. lipnja 1921. da komad namjerava predati Jessneru osobno "s riječima preporuke".¹⁰³ Lasker-Schüler je potom 11. lipnja 1921. javila Leppinu: "Ali bila sam već kod Jessnera, koji će odmah početi s čitanjem, a pročitao si također što poduzima dr. Pinthus. Može mu se vjerovati. Svi mi želimo Tvoj kazališni komad i ne odustajemo, ne odustajemo. Čuješ li?"¹⁰⁴ No u procjeni Pinthusovih i Jessnerovih interesa, bila je očito preoptimistična, da bi kasnije, 27. srpnja 1923. godine, upitala Leppina: "Kako stoje stvari s Tvojim komadom? [...] Pisala sam i Heinrichu Fischeru [prvi dramaturg kazališta "Die Truppe" koje je osnovao Berthold Viertel] u vezi s Tvojim plavim cirkusom."¹⁰⁵ Ali i intervencija kod Fischera nije donijela ništa, te ju je Leppin zamolio 10. svibnja 1924. da njegov komad preporuči Fredu Hildenbrandtu, šefu kulturne rubrike novina *Berliner Tageblatt*.¹⁰⁶

Komad je skoro postavio Victor Barnowski u berlinskom Lessingtheateru, no od izvedbe se odustalo jer nije pronađena adekvatna glavna glumica, kako Leppin navodi u svojoj autobiografiji (v. 9. Dodatak. Premijera komada konačno se održala 23. studenog 1924. kao privatna matineja za članove Njemačke književno-umjetničke udruge na maloj pozornici praškoga Novog njemačkog kazališta. U *Prager Tagblattu* Leppin se ogradio od predstave, po njemu koncipirane kao skandalozni komad koji teži za malim seksualnim senzacijama; nasuprot tome, njemu je bilo važno pokazati "kako prljavština, jad i smrt kapituliraju pred čistoćom [jedne sedamnaestogodišnjakinje]".¹⁰⁷ Pod "prljavštinom" Leppin misli na glumljenu, samo na izvanjske efekte i profit usmjerenu, tj. na robu reduciranu, seksualnost, onako kako to iznosi tajnik Affenberger u prvom činu:

Svaki osjećaj je zavaravanje čula. Svaka strast može se odglumiti ako se to hoće i ako se za to plati. Ljubav je kostim, brižno proračunata gesta. I skala ljudske nerazumnosti ima svoju cijenu [...].¹⁰⁸

Premijeru je recenzirao Max Brod¹⁰⁹ koji Leppina smješta u tradiciju romana *A rebours (Protiv struje)* Jorisa-Karla Huysmansa. I u romanu i u komadu predstavlja se hiperestetizirani svijet umjetnosti koji se pokazuje rezultatom unutarnje praznine i nesposobnosti za ljudske kontakte. Među glumcima Brod posebno ističe Josefa Rennera kojemu je pri utjelovljenju protagonista Siebenfältiga, kako napominje, uspjelo iznimno sugestivno ostvarenje, te Thildu Ondru (ne treba je zamijeniti s glumicom Anny Ondrom koja je bila udana za Maxa Schmelinga) koja je Sybillu, lik protagonistice, personificirala kao "ljupku materijalizaciju samilosti" (upravo zbog te uloge, kako je spomenuto, propala je izvedba komada u berlinskom Lessingtheateru). *Plavom cirkusu* nedostaje međutim, nastavlja Brod, dramske napetosti, zaoštrenih konflikata, što redatelju ne predstavlja laku zadaću kod uprizorenja komada. Ipak, Hansu Demetzu, ocu Petera Demetza, uspijeva da "s preciznošću i interesom" prikaže sukob triju različitih ideologija, dekadentne, materijalističke i idealističke. Pritom se Brod prisjeća Wedekindove izreke koju je čuveni dramatičar "jednom iznio u privatnom razgovoru: na pozornicu bi trebalo postaviti Platonove dijaloge."

Zbog velikog uspjeha *Plavi cirkus* prikazan je i 27. studenoga 1924. kao večernja predstava i potom uvršten u redovni repertoar. 23. lipnja 1925. komad je u režiji Ferdinanda Merhauta i u prijevodu Jana Klepetára doživio i svoju češku premijeru u kazalištu "Komoedia" i bio dobro posjećen: igran je četrdeset puta. Naposljetku je 1928. u Pragu tiskana njemačka verzija komada.

Za razliku od *Plavog cirkusa*, komedija *Rha-barber* nije objavljena tiskom. Praizvedena je 18. lipnja 1930. u Malom kazalištu i potom izvedena 21. i 22. lipnja. O toj predstavi je Leppinov kolega Rudolf Fuchs, koji je poginuo 1942. u Londonu prilikom njemačkoga zračnog napada, napisao recenziju za *Prager Tagblatt*. U komadu se, kako navodi Fuchs, zbiva preokret od boema obilježena skandalima prema individualnoj sudbini: "Paulu Leppinu je uspjelo da radnju komada dramski pojača i da svršetak nužno oblikuje kao razrješenje."¹¹⁰ Redatelj je bio Friedrich Hölzlin koji je 1931. nastupio u filmu *Der Fall des Generalstabs-Oberst Redl (Slučaj stožernog pukovnika Redla)*, scenarij: Egon Erwin Kisch), uloge

¹⁰² Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 7: Briefe 1914–1924*. Bearb. von Karl Jürgen Skrodzki. Frankfurt a.M. 2004, br. 403, str. 210.

¹⁰³ Isto, napomena uz pismo br. 419, str. 521.

¹⁰⁴ Isto, br. 419, str. 216.

¹⁰⁵ Isto, br. 522, str. 268.

¹⁰⁶ Isto, br. 599, str. 306.

¹⁰⁷ Paul Leppin: "Der blaue Zirkus". U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 272, 20. 11. 1924, str. 7.

¹⁰⁸ Paul Leppin: *Der blaue Zirkus. Schauspiel in drei Akten*. Prag 1928, str. 8.

¹⁰⁹ Max Brod: Paul Leppin als Dramatiker ("Der blaue Zirkus" – Kline Bühne). U: *Prager Tagblatt*, vol. 49, br. 276, 25. 11. 1924, str. 2.

¹¹⁰ Rudolf Fuchs: "Uraufführung von Leppins 'Rhabarber'". U: *Prager Tagblatt*, vol. 55, br. 144, 20. 6. 1930, str. 5.

dvojnika igrali su Rudolf Stadler i Otto Ströhl, a Thilde Ondra nastupila je u ulozi Rhabarberove supruge.

1936. Leppin je pod naslovom *Frühling um 1900 (Proljeće u vremenu oko 1900)* objavio zbirku praških priča, među njima i *Der Traum von den silbernen Dachrinnen (San o srebrnim žljebovima)*, *Legende vom Krüppel (Legenda o bogalju)*, *Bergpredigt in der Schänke (Govor na gori – u krčmi)*, *Das Haus am Ufer (Kuća na obali)*, a koje omeđuju pjesme *Frühling um 1900* i *Prager Kirchen*. Dvosveščana antologija *Prager Rhapsodie (Praška rapsodija, sv. 1: Helldunkle Strophen – Svijetlotamne strofe, sv. 2: Majčino lice)*¹¹¹, koja je objavljena 1938. i sastojala se od lirskih pjesama i kratke proze, bila je posljednje tiskano Leppinovo djelo, a autor ga je posvetio supruzi Henrietti. Hugo Steiner-Prag, koji je 1939. otišao u egzil, za to je izdanje izradio divne litografije koje u suženim isječcima (dvorište, zbijene kuće, luk mosta nad vodom) prizivaju mračnu melankoliju gradskog krajolika koji je već davno osuđen na propast. I Stefan Zweig, u to vrijeme već u egzilu, popratio je zbirku ingenioznim uvodnim esejom koji iskazuje počast Leppinovu književnom umijeću. Zweig ispravno podsjeća na to da je još nekoliko desetljeća ranije Hugo Steiner-Prag ilustracijama opremio i lirske listove Leppinove publikacije *Frühling*. Leppinovo lirsko pjesništvo tijekom tih desetljeća jedva da se promijenilo, ali autor ga je “produbio prema unutra”¹¹², što *mutatis mutandis* vrijedi i za ilustracije Huga Steinera:

Sve ono što uvijek iznova u vezi s Pragom pjesnički tako pogađa, profinjenost njegovih starih građevina, ono sjenovito, često i skurilno i zakučasto njegovih uskih ulica i slatka melankolija što lebdi nad njezinom sferom (potječući možda od onoga slavenskog), može se naći u pjesmama Paula Leppina koje, kao i najljepše praške kuće, potječu iz prohujala vremena, no čija ljepota ipak ne stari. [...] *Nun multa, sed multum*: nikada u onome pjesničkom nije riječ o tome da se dade mnogo, nego da se predstavljeni prostor savršeno zaokruži, da se ono vlastito kaže na vlastit način i da se nepostojanu vremenu suprotstavi postojan unutarnji stav.¹¹³

1937. Leppin je postao tajnik Društva njemačkih književnika u Čehoslovačkoj, udruge koja se 1933. suprotstavila Goebbelsovoj namjeri da se kao “Sudetengau” pripoji nacističkoj književnoj udruzi “Reichsverband Deutscher Schriftsteller”, i tako svjesno prihvatila rizik zabrane objavljivanja u Nje-

mačkoj. U studenom 1938. naposljetku, nakon fatalnoga Münchenskog sporazuma, Leppin je za 60. rođendan dobio nagradu čehoslovačkog Ministarstva kulture. Godine javnog priznanja zasjenio je međutim udarac sudbine: njegov sin Paul Leppin ml., kojeg je Else-Lasker često spominjala u pismima ocu, umro je 1937. od posljedica upale slijepog crijeva. Leppin ml. je zajedno s Wolfom Salusom, sinom Huga Salusa, i Franzom Baermannom Steinerom 1929. utemeljio skupinu *Freie Gruppe Prag*, udruženje praških avangardista.¹¹⁴

Leppinovo zacijelo najvažniji roman *Blaugast* tiskan je prvi puta tek 1984.¹¹⁵ Nije objavljen za autorova života, premda je Društvo njemačkih književnika u Čehoslovačkoj predvidjelo objavljivanje još 1934. godine¹¹⁶ i u popisu tiskanih djela, koji zaključuje 2. svezak *Praške rapsodije (Majčino lice)*, najavilo da se priprema objavljivanje *Blaugasta*. Prvi dijelovi romana napisani su u dvadesetim godinama. Pripovijest *Die Vergeltung (Odmazda)*, objavljena još 1921. godine,¹¹⁷ tvori zapravo 11. poglavlje romana *Blaugast*, a tekst *Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht (Čedomorkin govor na sudnji dan)*, 8. i 9. poglavlje romana, izišao je 1928.¹¹⁸ Roman koji je

¹¹⁴ O Paulu Leppinu ml. i njegovoj Slobodnoj skupini usp. *Prager Profile. Vergessene Autoren im Schatten Kafkas*. Hrsg. von Hartmut Binder. Berlin 1991, str. 99; Otto Pick: “Zwanzig Jahre deutsches Schrifttum in Prag”. U: *Witiko. Zeitschrift für Kunst und Dichtung 2* (1929), sv. 3, str. 116–120, ovdje str. 120. Otto Pick smatrao ga je najnadarenijim u tom krugu. Usp. Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 111, a treba upozoriti i na diplomski rad: Božena Koseková: *Paul Leppin*. Praha 1966. I Else Lasker-Schüler bila je obaviještena o smrti Leppinova sina. Njezino izravno pismo ocu nije sačuvano, ali 1. siječnja 1938. pisala je novinaru Wilhelmu Sternfeldu koji je tada surađivao u praškim novinama na njemačkom jeziku: “Ostala sam bez riječi. Odmah sam pisala i Paulu Leppinu. Kako je do toga došlo? Molim Vas, posjećujte ga. Napisa sam da ste ga voljeli.” Else Lasker-Schüler: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe, Band 10: Briefe 1937–1940*. Bearb. von Karl Jürgen Skrodzki und Andreas B. Kilcher. Frankfurt a.M. 2009, br. 285, str. 108. Wolf Salus preživio je koncentracijski logor, u ljeto 1945. neko je vrijeme živio s H. G. Adlerom, a poginuo je 1953. u Münchenu. O njemu usp. Jungmayr: *Prager Kreis* (bilj. 4), str. 271 (s daljnjom literaturom).

¹¹⁵ Paul Leppin: *Blaugast. Ein Roman aus dem alten Prag*. Hrsg. von Dirk O. Hoffmann. München, Wien 1984. *Blaugast* je objavljen i u engleskom i francuskom prijevodu: *Blaugast: a novel of decline*. Translated from the German by Cynthia A. Klima. Prague 2007; *Au-dessous de tout. Roman*. Traduction de l'allemand par Corinna Gepner. Paris 2004.

¹¹⁶ Usp. “Schiller Gedächtnispreis für Paul Leppin”. U: *Prager Presse*, vol. 14, br. 30, 11. 11. 1934, str. 10.

¹¹⁷ Paul Leppin: “Die Vergeltung”. U: P. L. *Das Paradies der Andern. Novellen*. Reichenberg, Prag, Leipzig 1921 (= *Heris-Bücherei 1*), str. 115–123. Postoji i engleski prijevod te zbirke novela: *Others' paradise. Tales of old Prague*. Translated from the German by Stephanie Howard and Amy R. Nestor. 2nd paperback ed. Prague 2016.

¹¹⁸ Paul Leppin: *Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht*. Prag 1928. Ponovo objavljeno u: Matthias Luserke-Jaqui: *Franz Theodor Csokor: “Medea postbellica” (1947). Text und Kommentar*. Mit e. Anhang: Paul Leppin: “Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht” (1928). U: *Musil Forum 29* (2005/2006), str. 207–283, ovdje str. 277–283.

¹¹¹ Ta antologija izišla je i kao “posebno izdanje na ručno izrađenom papiru u nakladi od sto primjeraka koje su vlastoručno signirali Paul Leppin, Hugo Steiner-Prag i Stefan Zweig”.

¹¹² Paul Leppin: *Helldunkle Strophen. Gedichte*. Eingeleitet von Stefan Zweig mit einem Bildnis des Dichters und Bildern von Hugo Steiner-Prag. Prag 1938, str. 7–9; ovdje str. 8.

¹¹³ Isto, str. 9.

imao različite radne naslove (*Roman eines Besessenen – Roman jednog ludaka, Roman eines Untergangs – Roman propasti, Roman aus dem alten Prag – Roman iz starog Praga*) dovršio je Leppin 1931/1932. Dvršeni tiposkript poslao je Ottu Picku s molbom za kritičko čitanje, koji je pak u pismu od 6. veljače 1933. sažeo svoje dojmove. Njemu je *Blaugast* elementarni književni događaj:

Upravo sam pročitao posljednje stranice Vašeg romana koji zapravo nije roman nego nešto jedinstveno u našem vremenu i u ovom vremenu: snažna čista poezija, [...] Vama je, dragi gospodine Leppin, poznat moj pomalo sarkastičan i prividno sitničav način prosuđivanja većine onoga što se danas piše. Kod Vašeg djela nikakve jeftine primjedbe protiv (lako ispravljivih) jezičnih i gramatičkih osebnosti neće uroditi plodom: vrlo rano se i u sve većoj i većoj mjeri uspostavlja ono strahopoštovanje [...] koje me obuzme kada pred sobom osjetim poeziju koja je istinski i bolno doživljena do samog kraja.¹¹⁹

Na matineji 12. studenog 1933. Leppin je javnosti predstavio svoj roman. Max Brod je potom u novinskom članku roman označio kao nešto najosebujnije što je “njemačka književnost stvorila posljednjih godina”¹²⁰. “Europska vrijednost”, koju Brod proriče romanu (tada još s naslovom *Der Untergang – Propast*), nije se međutim ispostavila. Kada ističe kvalitete teksta, s Brodom se možemo složiti, ali kada protagoniste *Blaugasta* i Johannu romantizira kao Letećeg Holandeza i njegovu Sentu, dakle kada iz romana čini spektakl iskupljenja pripisujući mu idiličnost (“mislima odsutan, umiljat, ispunjen cvrčanjem melodija sata za igru”), radi se o nesporazumu tipičnom za Broda. Jer u *Blaugastu* riječ je isključivo o temama seksualne podložnosti i paralizi u čijoj jezičnoj transpoziciji Leppin postiže takvu gustoću kakva se prije njega u praškoj književnosti na njemačkom može naći samo kod njegova kolege Hermanna Ungara u romanu *Die Verstümmelten (Osakačeni)*, 1923). I u Ungarovu slučaju koristi Brod sličnu krivu prosudbu kada u nekrologu napisanom o njemu misli da se u Ungarovim tekstovima može naći krajnja katarza što prevladava egzistencijalni nedostatak ljubavi.¹²¹ I u *Blaugastu* i *Osakačenima* otkriva Brod idealno-pomirljivu notu koje u tim romanima nema.

Četrdesetogodišnji Klaudius *Blaugast*, lik s jakim autobiografskim crtama, na jednoj od svojih “besciljnih šetnji”¹²² gradom noću susreće svoga nekadašnjeg školskog prijatelja Schobotzkog koji mu ponudi da s njim posjeti svoj laboratorij u kojem se on bavi “bio-

logijom propadanja, znanošću raspadanja”.¹²³ Ispostavlja se da je laboratorij zapravo podrumski krčma u kojoj Schobotzki svome školskom prijatelju podvodi lijepu Wandu, svoje oruđe. *Blaugast* dovodi Wandu kući jer se boji “tame”.¹²⁴ U retrospektivnom poglavlju *Blaugast* se u mislima vraća u svoje žalosno djetinjstvo. Seksualnost, “čudovište spola”¹²⁵, upoznao je kao prijetnju koja ga priječi da susretne Boga. Svoje kasnije odnose sa ženama on doživljava kao “beznađe koje se vrti u krugu”, kao “grižnju savjesti i tugu”.¹²⁶ Nakon infekcije luesom on se slama i potom ga odnose u bolnicu.

S njegovim odnosom prema Wandi mijenja se temeljito i njegov život. Wanda je svodnica i podvodi mu druge žene, među njima i Johannu, s kojima on potom isprobava sve varijante seksualne igre uloga. On daje otkaz na nevoljenom poslu, a time mu se lomi i materijalna osnova. Wanda njegov stan pretvara u bordel, on sam degradiran je u kućnog slugu. Schobotzki ga ponižava lijepeći mu otrcanu novčanicu na čelo. Sljedeće noći *Blaugast* ima san o čedomorki koja drži govor na sudnji dan: nije ubojstvo ono što treba prokleti, prokleti treba dvostruki moral društva koje je majku natjeralo na taj čin. Iz ostatka samopoštovanja *Blaugast* sljedećeg jutra napušta svoj stan. Postaje beskućnikom koji za život zarađuje prodajući šibice, imitirajući glasanje pijetla ili se samozadovoljavajući pred urlajućom publikom.

U dijelu židovske četvrti koji je bio pošteđen asanacije Schobotzki unajmljuje dućan u kojem se bavi iznajmljivanjem kostima i maski, no koji je zapravo samo kamuflaža za njegove lihvarske i svodničke poslove. Njegova specijalnost bilo je posredovanje usluga prostitutki inficiranih luesom. Kada protiv njega započne anonimna hajka, Schobotzki se iskali na bespomoćnom *Blaugastu*. Pred njim se pak *Blaugast*, čija se bolest “u tim danima užasno razbuktala”¹²⁷, pokušava sakriti u anonimnoj gomili. No posvuda ga, kako se čini, čeka njegov progonitelj te *Blaugasta* naposljetku pregazi automobil u kojem sjede Wanda i Schobotzki, pri čemu ostaje nejasno radi li se o nesreći ili o svjesno izvedenom napadu. Samo s jedne strane *Blaugast* u toj bezizlaznoj situaciji doživljava ljudsku solidarnost – od Johanne koja teško ozlijeđenog *Blaugasta* prima u svoj stan. Novac potreban za skupe lijekove i probrane živežne namirnice, ona zarađuje udvostručenim radom “u vojničkim krčmama” i u “svratištima dvojbena glasa”.¹²⁸ Treba

¹²³ Isto, str. 10.

¹²⁴ Isto, str. 15.

¹²⁵ Isto, str. 17.

¹²⁶ Isto, str. 23.

¹²⁷ Isto, str. 146. Leppin opisuje simptome luetične paralize: noge što otkazuju poslušnost, natečeno tijelo, bolovi u “žličici i leđima, nožnim listovima i pojasu”, “smrtni metež u psihi, signali paranoje”.

¹²⁸ Isto, str. 158.

¹¹⁹ Pismo je objavljeno u: Hoffmann: *Leppin* (bilj. 1), str. 94–95.

¹²⁰ Max Brod: “Paul Leppins neue Dichtungen”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 58, br. 266, 14. 11. 1933, str. 8.

¹²¹ Max Brod: “Zum Tode Hermann Ungars. Sein Schatten”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 54, br. 253, 30. 10. 1929, str. 8.

¹²² Leppin: *Blaugast* (bilj. 117), str. 5.

li to shvatiti kao pomirljiv svršetak priče ili se pak na tamnom obzoru nazire samo tračak svjetla, treba procijeniti sam čitatelj.

7. LEPPIN KAO SLOBODNI NOVINAR I KULTURNI POSREDNIK

Leppin je napisao brojne članke, prikaze, minijature, eseje, pjesme te fikcionalnu i autobiografsku prozu za periodične publikacije i dnevne novine u tuzemstvu i inozemstvu. Posebno je produktivna bila njegova suradnja u praškim dnevnicima *Bohemia*, *Prager Tagblatt* i *Prager Presse*¹²⁹. Tradicionalna *Bohemia* (*Bohemia, ein Unterhaltungsblatt*, nakon 1918. *Deutsche Zeitung Bohemia*) utemeljena je još 1828. godine. Nakon Prvoga svjetskog rata njezin je izdavač bio Bruno Kafka, uspješni bratić Franza Kafke. U prominentne njezine suradnike spadali su Egon Erwin Kisch, koji je kratkom viješću u tom listu razotkrio špijunski skandal povezan s pukovnikom Redlom, te Johannes Urzidil i Ludwig Winder.¹³⁰ *Prager Tagblatt* bio je jedan od najuglednijih liberalnih listova na njemačkom jeziku, a nakon 1933. i jedan od najvažnijih korektiva pokorenog novinarstva u Njemačkoj. I ovdje se popis suradnika može čitati kao *who is who* praških njemačkih pisaca: Egon Erwin Kisch, Friedrich Torberg, Johannes Urzidil, kao šef kulturne rubrike Max Brod i mnogi drugi.

List *Prager Presse* utemeljen je nakon Prvoga svjetskog rata. Predsjednik Thomas G. Masaryk u tu je svrhu iz Dresdenu u Prag doveo Camilla Hoffmanna koji je razvio koncept novog lista čija je zadaća bila da njemačkom stanovništvu posreduje namjere čehoslovačke Vlade. Glavni urednik lista *Prager Presse*, Arne Laurin (Arnošt Lustig),¹³¹ pripadao je, zajedno s Karelom Čapekom, krugu predsjednikovih prijatelja, Otto Pick vodio je kulturnu rubriku.

Svoj novinarski rad Leppin je započeo time što je njemačku publiku u Münchenskom književnom časopisu *Die Gesellschaft* upoznao s češkom, a češku publiku u časopisu *moderní revue* s njemačkom književnošću. Iz pera Otokara Březine, koji je 1924. i 1928. bio nominiran za Nobelovu nagradu za književnost, objavio je primjerice pjesmu "Tělo" iz njegove lirske zbirke *Stavitelé chramů* (*Graditelji hrama*, 1899) koja je pod naslovom "Der Leib" na njemačkom izašla u *Die Gesellschaft*. Nadalje, u člancima "Jung-

¹²⁹ Njegovu suradnju s listom *Prager Presse* istražio je Michal Topor: Topor: *Leppin* (bilj. 62), str. 39–80.

¹³⁰ Prikaz roman *Der Thronfolger* (*Prestolonasljednik*) Ludwiga Windera Leppin je objavio u časopisu *Hohe Warte* (*eine Zeitschrift für alle, die den Humor noch nicht verloren haben*) 9 (1937), br. 11/12. Winderov roman o Franzu Ferdinandu upravo je u kontekstu rasprave o izbijanju Prvoga svjetskog rata od iznimne aktualnosti.

¹³¹ Korespondencija između Leppina i Lustiga sačuvana je u arhivu lista *Prager Presse* u Pragu (Literární archiv [bilj. 1]).

tschechische Litteratur"¹³² ("Mlada češka književnost") i "Tschechische Litteratur"¹³³ ("Češka književnost"), koji su izišli istodobno s prijevodom Březinine pjesme u časopisu *Die Gesellschaft*, Leppin je čitatelje upoznao i sa suvremenom češkom književnošću (Otokar Březina, Jan Wojkovicz, Viktor Dyk, Karel Hlaváček, Jaroslav Hilbert i Emanuel Šlechtic z Lešehradu). Za *Moderní revue* svog prijatelja Jiříja Karáseka, "najsmjelijeg autora češke književnosti dekadencije u razdoblju fin de sièclea" (Peter Demetz), Leppin je napisao više članaka o modernoj njemačkoj književnosti (Liliencron, Rilke, J. Schlaf, H. Eulenberg, Martina Bölitze, Camill Hoffmann, Jakob Wassermann, Margarete Beutler).¹³⁴ Bilo bi vrijedno istražiti u kojoj je mjeri češka dekadencija utjecala na Leppinovu liriku. U Leppinove prijatelje ubrajao se i Fráňa Šrámek, jedan od najprominentnijih čeških književnika međuratnog razdoblja, a predstavio ga je i čitateljima novina *Prager Presse*.¹³⁵

8. KRAJ

Posljednje su Leppinove godine bile obilježene izolacijom i stalnim pogoršavanjem zdravstvenog stanja. Većina njegovih prijatelja otjerana je u emigraciju ili je čekala na deportaciju u neki od koncentracijskih logora. 1939. Leppina je na kraće vrijeme uhitila njemačka policija. Razlozi tog uhićenja ostali su nejasni: ili su ga nacisti smatrali židovskim književnikom ili su ga uhapsili u njegovu svojstvu tajnika Društva njemačkih književnika u Čehoslovačkoj. Leppinov bankovni račun je ugašen, a zabilježba o njegovu unosu u registar društva je poništena, kako

¹³² Paul Leppin: "Jungtschechische Litteratur". U: *Die Gesellschaft. Münchener Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 15, br. 4,1 (1899), str. 74.

¹³³ Paul Leppin: "Tschechische Litteratur". U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 16, br. 4,3 (1900), str. 199–200. Za časopis *Die Gesellschaft* Leppin je napisao i članak o češkom slikarstvu. U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 16; br. 1,3 (1900), str. 184–186.

¹³⁴ Paul Leppin: "Z německé literatury". U: *Moderní revue*, vol. 7, br. 12 (8. 4. 1901), str. 251–254; P. L. "Dva nemetci básnici z Prahy [Rilke, Camill Hoffmann] z Prahy". U: *Moderní revue*, vol. 9, br. 14 (1902/1903), str. 22–25; P. L. "Cizí knihy". U: *Moderní revue*, vol. 9, br. 14 (1903), str. 233–236.

¹³⁵ Usp. Paul Leppin: "Begegnung mit einem Dichter". U: *Prager Presse*, vol. 7, br. 16, 16. 1. 1927, *Beilage Dichtung und Welt* 3, str. 11. I Šrámek je uzvratilo Leppinu rođendanskim pozdravom u *Prager Presse* od 25. 11. 1928. (*Beilage Dichtung und Welt* 48). Leppinovo pismo s čestitkama za Šrámekov 60. rođendan sačuvano je u Šrámekovoj ostavštini. O Šrámeku v. također Marie Holzer: "Ein neuer Dichter". U: *Die Aktion* 3 (1913), stupac 818–819. S tim vezi treba upozoriti i na dva Šrámekova prijevoda djela Otta Picka: *Flammen. Novellen*. Deutsche Übertragung von Otto Pick. Mit e. Vorwort von Hermann Bahr. Leipzig 1913; *Wanderer in den Frühling, zum 50. Geburtstag von Fráňa Šrámek*. Übersetzt von Otto Pick. Geleitwort von Karel Čapek. Prag 1927.

su mu javile njemačke vlasti u pismu od 14. studenoga 1939. Leppin je kasnije zatražio primanje u NSDAP, no njegov je zahtjev – iz kasnije perspektive može se reći: hvala Bogu – odbijen 17. travnja 1941. Uslijedilo je nekoliko srčanih udara koji su ga vezali uz krevet i invalidska kolica. U vrijeme najtežih bolova pomoć mu je pružala prijateljica Marianne von Hoop. Mogla mu je, jer je njezin suprug bio liječnik, nabavljati teško dostupne lijekove. Ona je ujedno bila i njegova kasna ljubav, dakako, posve besmislena ljubav, jer dovela ga je u teški unutarnji konflikt s vlastitom ženom Henriettom koja je “njegovu srcu” uvijek bila “najbliža”.¹³⁶ Da bi taj konflikt kompenzirao ili ga barem ublažio, teško bolesnom Leppinu preostalo je samo jedno sredstvo – pisanje. 1944. nastao je prozni tekst *Monika. 13 Kapitel Liebe aus der Hölle* (*Monika. 13 poglavlja ljubavi iz pakla*) i zbirka pjesama *Der Gefangene. Gedichte eines alten Mannes* (*Uznik. Pjesme starog čovjeka*) u pet dijelova: “Hibiskusblüten” (“Cvjetovi sljezolike”), “Späte Liebeslieder” (“Pozne ljubavne pjesme”), “Mein Sohn Paul” (“Moj sin Paul”), “Rückschau” (“Pogled unatrag”), “Prag”. No Leppin je uspio dovršiti samo prvi dio, “Cvjetove sljezolike”. Prozni tekst i lirska zbirka objavljeni su 2007. godine.¹³⁷

10. travnja 1945. Leppin je umro u bijednim prilikama, supruga Henriette nadživjela ga je za nešto manje od godinu dana: umrla je u Pragu 15. ožujka 1946.

9. DODATAK KNJIŽEVNIKOVA AUTOBIOGRAFIJA¹³⁸

Rođen sam 27. studenog 1878. u Pragu. Poetski zadimljen zrak kraja stoljeća, zlatno doba i propadanje građanskog liberalizma obilježili su moje djetinjstvo. Moj otac, porijeklom iz gradića Friedlanda (češki: Frýdlant) na njemačko-češkoj granici, prvo je propješačio svijet kao urarski naučnik, potom je šest godina proveo u vojnoj službi u Ugarskoj te se naposljetku u Pragu oženio svojom mladenačkom ljubavi, kćerkom friedlandskoga gradskog tajnika. Pohađao sam njemačku gimnaziju u Stefansgasse (češki: Štěpán-

ská) i polutamom ovijene školske godine s dječakim vragolijama i strahom od ispita još i danas se gdjekad poput sablasti pojavljuju u mojim snovima. Poslije mature zaposlio sam se u državnoj službi. Neočekivano sam jednog dana dospio u vrtlog boeme koja je tada harala praškim noćima. *Sturm und Drang* tako stečenih iskustava naposljetku su me definitivno doveli do književnosti, kojoj sam se čeznutljivo već ranije bio predao kao nedorasli adept. 1901. izašla je moja prva knjiga, legenda “Türen des Lebens” (“Vrata života”), nakon koje je slijedio sveščić stihova “Glocken, die im Dunkeln rufen” (“Zvona što zovu u mraku”) koji je u luksuznoj opremi izašao u Kölnu na Rajni sa slikama Huga Steinera-Praga. Moj roman “Daniel Jesus”, objavljen u berlinskom Magazin-Verlagu, donio mi je odobravanje i protivljenje. Facit i dobitak tog perioda bilo je prijateljstvo s Alexanderom Moissiom, Gustavom Meyrinkom i njegovim krugom, s Richardom Dehmelom i s Elsom Lasker-Schüler.

Kasnije me zavodljivi dašak stvarnog uspjeha više puta pomilovao iz blizine. To je primjerice bio slučaj kada je leipziški izdavač Kurt Wolff namjeravao objaviti moje, u raznim izdavačkim kućama rasute publikacije u svom nizu “Gelbe Bücher” kao zajedničko izdanje, što je onda moglo značiti novac, ugled i odjek kod publike. No od toga nije bilo ništa, “neka budala od urednika bila je tome kriva”, napisao mi je kasnije Meyrink u ogorčenom pismu, upućenom iz njegova skrovišta na Stamberškom jezeru. Potom je Barnowski htio prikazati moju komediju “Der blaue Zirkus” (“Plavi cirkus”) na pozornici Lessingtheatera, za bilo kojeg njemačkog autora velika sreća. Već mi je stigao koncept ugovora na odobrenje, i očekivao sam brzojav svoga kazališnog agenta Hoffmann & Campe iz Berlina koji je bio potreban da bi se ugovor sklopio. U posljednjem trenutku stvar je propala zbog teškog formata glavne ženske uloge za koju se nije mogla pronaći odgovarajuća glumica. Komad je potom praižveden na praškoj Kleine Bühne pod direkcijom Leopolda Kramera. Tako je mojem djelu ostao suđen samo respekt u književnim krugovima, povremena pozornost u inozemstvu i priznanje vlastite uže domovine. Moje najbolje knjige su – po mom osjećaju – “Der Berg der Erlösung” (“Brdo iskupljenja”, Oesterheld & Co., Berlin), praški romani “Severins Gang in die Finsternis” (“Severinov hod u tamu”, Delphin-Verlag, München) i “Hüter der Freude” (“Čuvari radosti”, Deutsch-Österreichischer Verlag, Beč).

Moj glas šaljivčine i neokrunjena kralja praške boeme u međuvremenu se rasplinuo. Kada sam pred njegovom nametljivom raskoši prije tri desetljeća izbjegao u bračnu luku, sjaj mu je počeo blijediti. Pajdaši s kojima sam se družio u mladenačkim noćima, čudesno opojstvo njihova ekstatičnog tempa, kumovali su nastanku mojih prvih knjiga. Moj je najdublji doživljaj ostao Prag. Njegov razdor, njegova tajna, njegova zavodljiva ljepota mojim su književnim pokušajima uvijek iznova davali poticaj i sadržaj. Drama “Der Enkel des Golem” (“Golemov unuk”), mistički uronjena u ozračje starog grada, 1934. je prikazana u Pragu i Brnu. Iste su mi godine u povodu 175. godišnjice rođenja Friedricha Schillera praške književne udruge u suradnji sa Schillerovom zakladom dodijelile memorijalnu Schillerovu nagradu. Sjećanja što me povezuju s Pragom, jednako

¹³⁶ Leppin u pismu Marianni von Hoop, objavljeno u: Hofmann, *Leppin* (bilj. 1), str. 115.

¹³⁷ Paul Leppin: *13 Kapitel der Liebe aus der Hölle. Werkausgabe 1. Auswahl 1900–1944*. Hrsg. von Markus R. Bauer, Julia Hadwiger, Dierk O. Hoffmann, Rolf A. Schmidt. Zürich 2007. (= *Unterschlagene Literatur 2*). Navedena djela dijelom su objavljena u: *Letzte Jahre der Qual*; taj dio sadrži i pisma Marianne von Hoop. U tom izdanju planiraju se još četiri sveska: 1899–1910; 1910–1918; 1919–1930; 1931–1945. *Cvjetovi sljezolike* objavljeni su ranije u izdanju: *Der Gefangene. Gedichte eines alten Mannes*. Mit einem Nachwort hrsg. von Dieter Sudhoff. Siegen 1988 (= *Vergessene Autoren der Moderne 36*).

¹³⁸ Paul Leppin: “Selbstbiographie des Dichters”. U: P. L. *Prager Rhapsodie. Band 2: Das Antlitz der Mutter*. Kleine Prosa. Prag 1938, str. 87–89.

kao i likove i krajolike burno provedene mladosti ovjekovječio sam u knjižici proze "Frühling um 1900" ("Proljeće oko 1900.") koja je prije godinu dana objavljena u izdanju Deutsche Buchgemeinde, Prag-Brünn.

U zvuku stihova mojih ranih i kasnih pjesama zvone i zvona katedrale svetog Vida.

Prag, listopada 1937.

Paul Leppin

S njemačkoga, po rukopisu,
preveo Marijan BOBINAC

Citirane stihove prepjevao
Sead MUHAMEDAGIĆ

POPIS LITERATURE

Leppinova ostavština: Literární archiv. Památník Národního Pisemnictví.

Internetski portal: www.Paul-Leppin.net.

IZVORI

a) PAUL LEPPIN

Alt-Prager Spaziergänge. Ur. von Dirk O. Hoffmann. Ravensburg 1990.

"Antwort an die Kritiker". U: *Kritik der Kritik. Monatsschrift für Künstler und Kunstfreunde* 2 (1906/1907), str. 35f.

"Begegnung mit einem Dichter". U: *Prager Presse*, vol. 7, br. 16, 16. 1. 1927, Beilage Dichtung und Welt 3, str. 11.

"Bergpredigt in der Schänke". U: *Prager Tagblatt*, vol. 54, br. 256, 2. 11. 1929.

"Der blaue Zirkus". U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 272, 20. 11. 1924, str. 7.

Der blaue Zirkus. Schauspiel in drei Akten. Prag 1928.

Blaugast. Ein Roman aus dem alten Prag. Ur. von Dirk O. Hoffmann. München, Wien 1984.

PRIJEVODI

Au-dessous de tout. Roman. Traduction de l'allemand par Corinna Gepner. Paris 2004.

Blaugast: a novel of decline. Translated from the German by Cynthia A. Klima. Prague 2007.

"Cizí knihy". U: *Moderní revue*, vol. 9, br. 14 (1903), str. 233–236.

Daniel Jesus. Roman. Hrsg. und mit einem Nachwort vers. von Angela Reinthal und Dierk Hoffmann. Heidelberg 2001.

Daniel Ježíš. Z německého originálu. Přeložila Božena Koseková. Praha 1993.

13 Kapitel Liebe aus der Hölle. Werkausgabe 1. Auswahl 1900–1944. Hrsg. von Markus R. Bauer, Julia Hadwiger, Dierk O. Hoffmann, Rolf A. Schmidt. Zürich 2007. (= *Unterschlagnene Literatur* 2).

"Dva němečtí básníci z Prahy". U: *Moderní revue*, vol. 9, br. 14 (1902/03), str. 22–25.

"Frühling um 1900 [Gedicht]". U: *Prager Tagblatt*, 59, br. 77, 2. Beilage, 1. 4. 1934.

Frühling um 1900. Prager Geschichten. Prag, Brünn 1936.

Der Gefangene. Gedichte eines alten Mannes. Mit einem Nachwort hrsg. von Dieter Sudhoff. Siegen 1988 (= *Vergessene Autoren der Moderne* 36).

"Das Gespenst in der Judenstadt". U: *Der Sturm*, 5 (1914/15), br. 2, str. 13–14.

Hüter der Freude. Mit einer Einleitung, Erläuterungen und einem Leppin-Prag-Führer. Hrsg. von Markus R. Bauer, Julia Hadwiger, Dierk O. Hoffmann, Rolf A. Schmidt. Zürich 2007.

"Jungtschechische Litteratur". U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 15, br. 4,1 (1899), str. 74.

"Kitsch". U: *Deutsche Zeitung Bohemia*, vol. 97, br. 263, 9. 11. 1924.

"Der Leib. (Ottokar Brezina.) Aus dem Tschechischen von Paul Leppin". U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 15, br. 2 (1899), str. 332.

Das Paradies der Andern. Novellen. Reichenberg, Prag, Leipzig 1921 (= *Heris-Bücher* 1).

Others' paradise. Tales of old Prague. Translated from German by Stephanie Howard and Amy R. Nestor. 2nd paperback ed. Prague 2016.

"Prager Kirchen". U: *Prager Tagblatt*, vol. 58, br. 91, 16. 4. 1933.

"Prager Legende". U: *Prager Tagblatt*, vol. 52, br. 305, 25. 12. 1927.

Prager Rhapsodie. Erstes Buch: Helldunkle Strophen. Eingeleitet von Stefan Zweig mit einem Bildnis des Dichters und Bildern von Hugo Steiner. Zweites Buch: Das Antlitz der Mutter. Kleine Prosa. Mit einer Selbstbiographie des Dichters. Prag 1938.

Prager Rhapsodie. Kleine Prosa und Poesie. Jubiläumsausgabe anlässlich des 125. Geburtstags von Leppin. Prag, Furth im Wald 2003 (= *Bibliotheca Bohemica* 51).

Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht. Prag 1928.

Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht. Mit einer Radierung von Silka Teichert. Berlin 1998.

"[Rezension von Ludwig Winder, *Der Thronfolger*]". U: *Hohe Warte. Eine Zeitschrift für alle, die den Humor noch nicht verloren haben*, 9 (1937), br. 11/12.

Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman. München 1914 (= *Sammlung abenteuerlicher Geschichten* 4).

Severinova cesta do temnot. Pražský strašidelný román. Illustrace František Štorm. Studii o Paulu Leppinovi napsal Tomáš Mazal. Z německého originálu. Přeložila Alena Bláhová. Praha 1992.

Severin's journey into the dark. A Prague ghost story. Translated by Kevin Blahut. Prague 1993. – Prague 2012.

Marche dans les ténèbres. Roman. Traduit de l'allemand par Corinna Gepner. Paris 2001.

Severins resa i mörket. En spökhistoria från Prag. Illustrationer: Jonas Wessel. Ljungby 2012.

Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman. Mit farbigen Illustrationen von Jiří Vincenc Slavíček und einem Nachwort von Hugo Rokyta. Prag 1998.

Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman. Hrsg. von Julia Hadwiger und Dirk O. Hoffmann. Mit Erinnerungen an Paul Leppin von Hugo Rokyta. Abdruck nach der Erstausgabe 1914, s.l. 2018.

Die Thüren des Lebens. Ein Buch. Mit einer Zeichnung von Ferdinand Krombholz. Prag 1901 (= *Symposion* 12).

“Tschechische Litteratur”. U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 16, br. 4,3 (1900), str. 199–200.

“Tschechische Malerei”. U: *Die Gesellschaft. Halbmonatsschrift für Litteratur, Kunst und Sozialpolitik*, vol. 16, br. 1,3 (1900), str. 184–186.

Venus auf Abwegen. Zur Kulturgeschichte der Erotik. Mit einem Titelblatt und Zeichnungen von Eddy Smith. Hamburg, Berlin 1920.

“Z německé literatur”. U: *Moderní revue*, vol. 7, br. 12 (8. 4. 1901), str. 251–254.

“Zur Vorlesung von Franz Werfel”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 39, br. 82, 25. 3. 1914, str. 4.

b) SUVREMENI IZVORI

Alt-Prager Geschichten. Gesammelt von Peter Demetz. Mit Illustrationen von Hugo Steiner-Prag. Frankfurt a.M. 1982. (= *insel taschenbuch* 613).

Brezina, Otokar: *Baumeister am Tempel.* Einzig berechtigte Übertragung von Otto Pick. München 1920.

Broch, Hermann: “Paul Leppin: Daniel Jesus”. U: *Moderne Welt*, 12 (1919), str. 22.

Broch, Hermann: *Kommentierte Werkausgabe.* Hrsg. von Paul Michael Lützeler. Band 9/1. Frankfurt a.M. 1978.

Brod, Max: “Paul Leppin als Dramatiker. (‘Der blaue Zirkus’ – Kleine Bühne)”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 49, br. 276, 25. 11. 1924, str. 2.

Brod, Max: “Paul Leppins neue Dichtungen”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 58, br. 266, 14. 11. 1933, str. 8.

Brod, Max: *Der Prager Kreis.* Frankfurt a.M. 1979. (= *suhrkamp taschenbuch* 547).

Brod, Max: *Prager Tagblatt.* Roman einer Redaktion. Frankfurt a.M. 1968 (= Fischer Bücherei 862).

Brod, Max: *Streitbares Leben. Eine Autobiographie 1884–1968.* Neuaufl. Frankfurt a.M. 1979.

Brod, Max: “Zum Tode Hermann Ungars. Sein Schatten”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 54, br. 253, 30. 10. 1929, str. 8.

Brod, Max: *Ein tschechisches Dienstmädchen.* Kleiner Roman. Berlin, Stuttgart, Leipzig 1909.

Brod, Max: “Vorschau. Paul Leppin: ‘Der Enkel des Golem.’ – Zemlinski: ‘Der Kreidekreis.’” U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 288, 8. 12. 1934, str. 7.

Brod, Max: “Eine Uraufführung, zwei Premieren. Leppin-Zemlinski”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 59, br. 289, 11. 12. 1934, str. 8.

Effenberger, Hans: “[Rezension von Leppins *Der Berg der Erlösung*]”. U: *Deutsche Arbeit. Monatschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen*, 8 (1908/1909), str. 398.

Faktor, Emil: “Prager Autoren (Oskar Baum, Paul Leppin)”. U: *Deutsche Zeitung Bohemia*, vol. 82, br. 52, 21. 2. 1909, str. 29.

Fuchs, Rudolf: “Uraufführung von Leppins ‘Rhabarber’”. U: *Prager Tagblatt*, vol. 55, br. 144, 20. 6. 1930.

Hoffmann, Camill: “Die Thüren des Lebens. Von Paul Leppin”. U: *Das literarische Echo* 5 (listopad 1902–listopad 1903), stupci 281–282.

Eloesser, Arthur: “Neue Romane”. U: *Neue Rundschau*, 16 (1905/1906), str. 221f.

Endler, Paul: “Ein neues Buch von Paul Lepin [sic]”. U: *Prager Presse*, vol. 1, 23. 4. 1921, str. 4.

Holzer, Marie: “Ein neuer Dichter”. U: *Die Aktion*, 3 (1913), stupci 818–819.

Keim, H. W.: “Neue Essaybücher II”. U: *Das literarische Echo*, 24 (listopad 1921–listopad 1922), stupci 403–404.

Lasker-Schüler, Else: “Daniel Jesus”. U: *Das Magazin*, vol. 77, br. 4, siječanj 1908, str. 65.

Lasker-Schüler, Else: “Der Malik. Briefe an den blauen Reiter Franz Marc”. U: *Der Brenner*, vol. 4, br. 8, 19 (1914), str. 852–862.

Lasker-Schüler, Else: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 1.1: Gedichte.* Bearbeitet von Karl Jürgen Skrodzki unter Mitarbeit von Norbert Oellers. Frankfurt a.M. 1996.

Lasker-Schüler, Else: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 3.1: Prosa 1903–1920.* Bearb. von Barbara Dick. Frankfurt a.M. 1998, str. 433–521.

Lasker-Schüler, Else: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 6: Briefe 1893–1913.* Bearb. von Ulrike Marquardt. Frankfurt a.M. 2003.

Lasker-Schüler, Else: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 7: Briefe 1914–1924.* Bearb. von Karl Jürgen Skrodzki. Frankfurt a.M. 2004.

Lasker-Schüler, Else: *Werke und Briefe. Kritische Ausgabe. Band 10: Briefe 1937–1940.* Bearb. von Karl Jürgen Skrodzki und Andreas B. Kilcher. Frankfurt a.M. 2009.

Novák, Arne: “Severins Gang in die Finsternis”. U: *Das literarische Echo*, vol. 16, br. 14 (15. travnja 1914), str. 1000–1001.

Pick, Otto: *Preisungen.* Prag 1937.

Pick, Otto: “Zwanzig Jahre deutsches Schrifttum in Prag”. U: *Witiko. Zeitschrift für Kunst und Dichtung*, 2 (1929), 3, str. 116–120.

Pick, Otto: “[Rezension zu Leppins *Frühling um 1900* (1936)]”. U: *Prager Presse*, vol. 16, br. 292, 25. 10. 1936.

Pinthus, Kurt: “Paul Leppin, Severins Gang in die Finsternis. Ein Prager Gespensterroman. Delphin-Verlag, München”. U: *Beiblatt der Zeitschrift für Bücherfreunde N.F.* 6, 5/6 (kolovoz/rujan 1914), str. 253–254.

Prager deutsche Erzählungen. Hrsg. von Dieter Sudhoff und Michael M. Schardt. Stuttgart 1992. (= *Universalbibliothek* 8771).

Schaukal, Richard: “Daniel Jesus”. U: *Das literarische Echo*, 8 (1905/1906), stupci 221–222.

“Schiller-Gedächtnispreis für Paul Leppin”. U: *Prager Presse*, vol. 14, br. 309, 11. 11. 1934, str. 10.

Šramek, Fráňa: *Flammen.* Novellen. Deutsche Übertragung von Otto Pick. Mit e. Vorwort von Hermann Bahr. Leipzig 1913.

Šramek, Fráa: *Wanderer in den Frühling, zum 50. Geburtstag von Fráa Šramek.* Übersetzt von Otto Pick. Geleitwort von Karel Čapek. Prag 1927.

Steiner-Prag, Hugo: “Fröhliche Erinnerung.” *Aus einer Kneipzeitung des Vereins deutscher bildender Künstler in Böhmen 1896.* Prag 1933.

Strobl, Karl Hans: *Das Wirtshaus “Zum König von Przemysl”.* Eine Prager Geschichte. Leipzig 1913.

Tschuppik, Karl: "Über Nepotismus und Kliqueswesen". U: *Prager Tagblatt*, vol. 31, br. 93, 4. 4. 1906, Morgenausgabe, str. 6–7.

Wein. *Eine Anthologie von Gedichten und Erzählungen*. Hrsg. von der Fa. Jos. Oppelt's Neffe, Weingroßhandlung, Prag, aus Anlass der 110jährigen Bestandsfeier und zur Ehre des Weins für ihre Freunde und Gönner. Prag 1933.

Werfel, Franz: "Stern der Ungeborenen". U: F. W.: *Gesammelte Werke in Einzelbänden*. Hrsg. von Knut Beck. Band 13. Frankfurt a.M. 1992.

Werfel, Franz: "Das Trauerhaus". U: isti: *Gesammelte Werke in Einzelbänden*. Hrsg. von Knut Beck. Die Erzählungen, Band 3. Frankfurt a.M. 1990, str. 142–199.

Wiener, Oskar: *Deutsche Dichter aus Prag*. Ein Sammelbuch hrsg. und eingeleitet von Oskar Wiener. Wien, Leipzig 1919.

Winder, Ludwig: *Der Thronfolger. Ein Franz-Ferdinand-Roman*. Zürich 1938. – Berlin 1984. – Berlin 1989. Mit e. Nachwort von Ulrich Weinzierl. Wien 2014.

Zweig, Stefan: "Ein Prager Dichter". U: *Prager Tagblatt*, vol. 27, br. 141, 24. 3. 1903, str. 13.

SEKUNDARNA LITERATURA

Binder, Hartmut (ur.): *Vergessene Autoren im Schatten Kafkas*. Berlin 1991.

Deleuze, Gilles; Felix Guattari: *Kafka. Für eine kleine Literatur*. Aus dem Franz. übersetzt von Burkhard Kroeber. 4. Aufl. Frankfurt a.M. 1996.

Derham, Constanze: *Décadence und Visualität in drei Romanen Paul Leppins: Daniel Jesus, Severins Gang in die Finsternis und Blaugast*. Berlin 2017.

Hoffmann, Dierk O.: *Paul Leppin. Eine Skizze mit einer ersten Bibliographie der Werke und Briefe*. Bonn 1982 (= *Abhandlungen zur Kunst-, Musik und Literaturwissenschaft* 279).

Jungmayr, Jörg: "Der Prager Kreis und Max Brod". U: *Literatur und Anthropologie*. H.G. Adler, Elias Canetti und Franz Baermann Steiner in London. Hrsg. von Jeremy Adler und Gesa Dane. Göttingen 2014, str. 260–308.

Koschmal, Walter: *Der Dichternomade Jiří Mordechai Langer – ein tschechisch-jüdischer Autor*. Köln, Weimar 2010 (= *Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Reihe A. Slavistische Forschungen* 65).

Krappmann, Jörg: *Allerhand Übergänge. Interkulturelle Analysen der regionalen Literatur in Böhmen und in Mähren sowie der deutschen Literatur in Prag (1890–1918)*. Bielefeld 2013 (= *Interkulturalität* 4).

Lénárt, Orsolya: "Die Prager deutsche Literatur als 'kleine(re)' Literatur? Zur Anwendbarkeit des Konzepts von Deleuze und Guattari im Kontext deutschsprachiger Regionalliteraturen in Mitteleuropa". U: *Text & Kontext* 38 (2016), str. 7–23.

Luserke-Jaqui, Matthias: "Franz Theodor Csokor: 'Medea postbellica' (1947), Text und Kommentar. Mit e. Anhang: Paul Leppin: 'Rede der Kindesmörderin vor dem Weltgericht' (1928)". U: *Musil Form*, 29 (2005/2006), str. 207–283.

Schlaffer, Heinz: "Kulturelle Bedingungen der deutschsprachigen Prager Literatur". U: *Saggi di Letteratura Praghese a cura di Marino Freschi*. Napoli 1987, str. 55–67.

Schneider, Vera: *Wachposten und Grenzgänger. Deutschsprachige Autoren in Prag und die öffentliche Herstellung nationaler Identität*. Würzburg 2009.

Themel, Kai: *Sexualität im Roman Daniel Jesus von Paul Leppin. Provokative Darstellung von Sexualität als Deckmantel eines bürgerlichen Konservativismus*. Diplomarbeit Univ. Wien 2009.

Topor, Michal: "Paul Leppin und die Tageszeitung 'Prager Presse'". U: *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei N.F.* 24/1-2 (2016), str. 39–80.

Wiesmann, Katharina: "Die Salons der Liebe". U: *Prager Zeitung online*, 15. 6. 2016.

SUMMARY

PAUL LEPPIN: A WRITER IN THE CONTEXT OF THE PRAGUE GERMAN-LANGUAGE LITERATURE

Paul Leppin (1878 – 1945) belongs to the group of Prague-based German-language writers who were active in the years between the First World War and the occupation of Czechoslovakia, and have since – with the exception of Kafka, who can be appreciated only in the context of the entire group – fallen into complete oblivion. Leppin was a very prolific writer; dressed as a woman, he successfully performed erotic ballads à la Wedekind; as a novelist he delved into the depths of sexual submission; as a dramatist he brought the topic of Golem onto the stage; as a lyrical poet and journalist he chronicled the decline of the old, traditional Prague. Gaining public recognition only by the end of the first Czechoslovak Republic, Leppin was in the ensuing years subject to prolonged and miserable languishing, which he documented in his poems and prose.

Key words: Prague German literature, Paul Leppin and his literary work, literary eroticism, multiculturalism, multilingualism